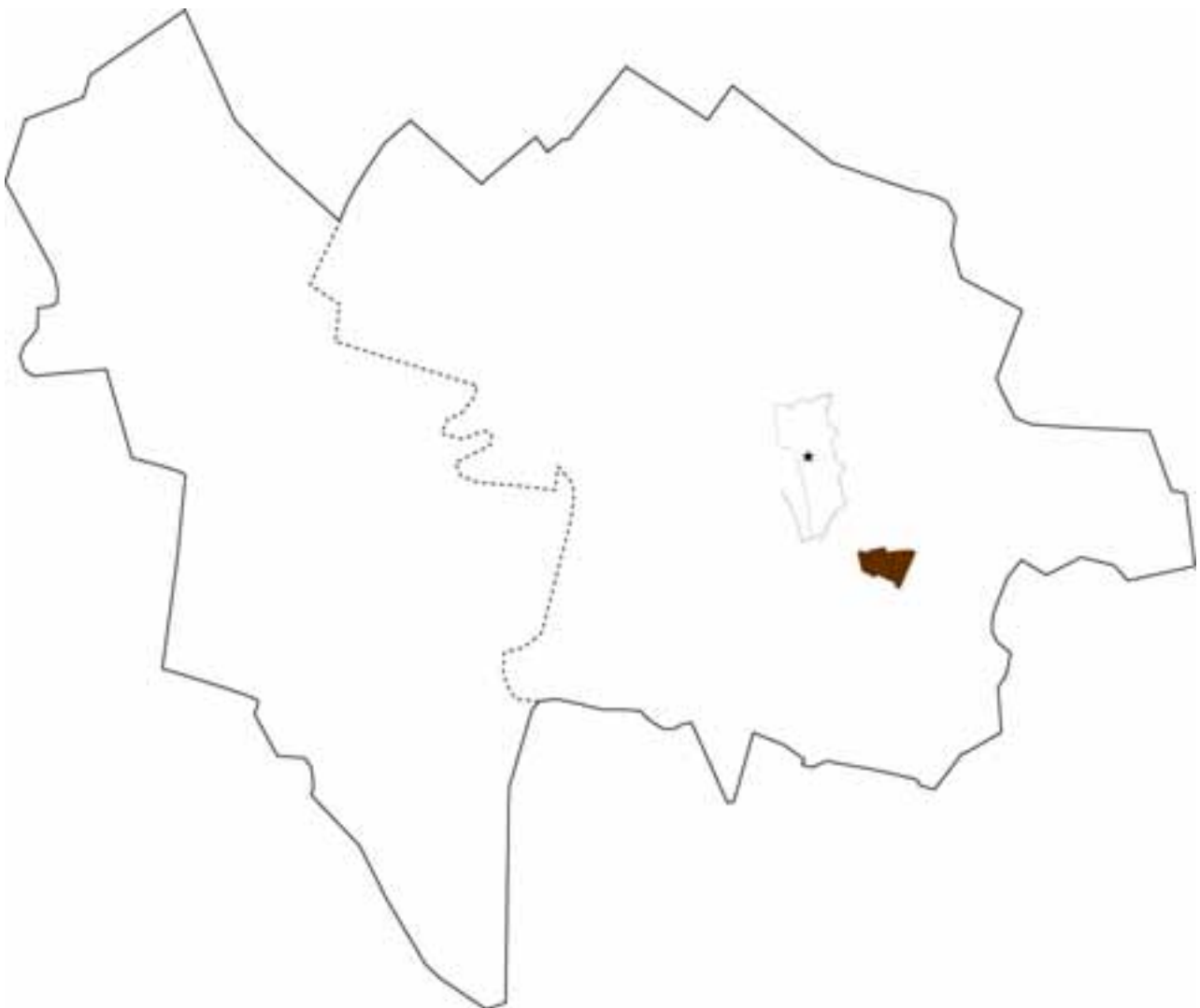

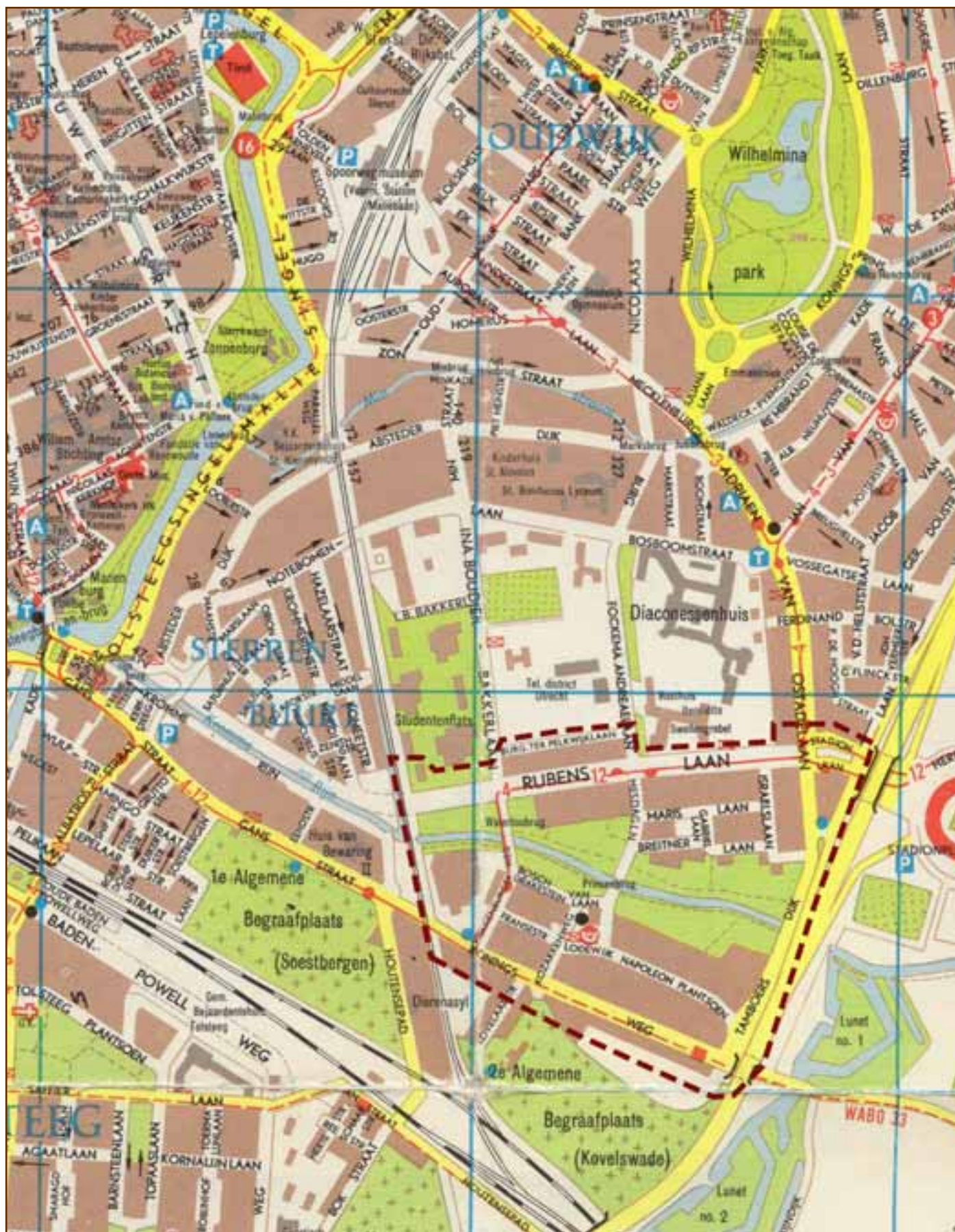

3

Cultuurhistorisch onderzoek en ruimtelijke analyse
Utrecht Na Oorlogse Wijken: KROMME RIJN

KROMME RIJN

kaart Kromme Rijn. Bron: Blijstra, 1969

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting 5

Verantwoording 7

Inleiding 8

Plangeschiedenis 11

Chronologie 15

Atlas 17

I Situatie 18

II Begrenzing 20

III Eigendom 22

IV Bestaande bebouwing 24

V Bestaande ruimte 26

VI Bebouwing en ruimte 28

VII Hoofdstructuur 30

VIII Onderdelen hoofdstructuur 32

IX Secundaire structuur 38

X Onderdelen secundaire structuur 40

XI Bebouwingsvelden 42

XII Onderdelen bebouwingsvelden 44

XIII Stedenbouwkundige detaillering 48

XIV Wijzigingen 52

XV Architectuur en openbare ruimte 54

XVI Waardering 56

Colofon en literatuur 58

SAMENVATTING

De wijk Kromme Rijn combineert de vooroorlogse weelde van een villawijk met de naoorlogse spaarzaamheid van kleine gestapelde flats en duplexwoningen. Ruimtelijk is de wijk duurzaam in opzet en van compromisloze kwaliteit, dankzij het park in de Kromme Rijnbedding. Vijftig jaar na de aanleg heeft de openbare ruimte een uitmuntende kwaliteit bereikt en wordt intensief gebruikt. De wijk is rondom de groenstructuur gecomponeerd en dankt aan het groen zijn samenhang. De bebouwing is zeer divers en varieert van luxe villa's tot bescheiden duplexwoningen. Zolang de groenstructuur als geheel intact blijft kunnen onderdelen van de bebouwing in de wijk transformaties ondergaan (binnen bepaalde marges), zonder dat de kwaliteit van de wijk als geheel daaronder hoeft te leiden.

Programma (1956):

- 231 eengezinswoningen (inclusief 8 blokken bij de Kranenburgerweg, die als tijdelijke duplexwoningen werden gebouwd en 9 reeds bestaande eengezinswoningen aan de Koningsweg)
- 38 boven- en benedenwoningen
- 387 etagewoningen
- 6 winkels onder het woonblok aan het Kozakkenplein
- 4 winkels onder de woonblokken aan de Rubenslaan
- 6 scholen, voornamelijk aan de rand van het centrale plantsoen gelegen
- Verschillende 'autoboxen' en garages in de onderbouw van enkele woonblokken

Ruimtelijke bijzonderheden:

- Kromme Rijn is, wat betreft de groenstructuur,

1964 bebouwing aan Lodewijk Napoleonplantsoen

een verbeterde versie van het Wilhelminapark (centraal groen zonder doorgaand verkeer, met scholen en veel doorzichten vanuit de wijk op het park).

- De gebouwen zijn gecomponeerd als een ensemble langs de rivier. Zoveel mogelijk huizen kijken uit op het park, de woonkamers zijn zo ontworpen dat er uitzicht op het park is. De bebouwing langs de rand van park is laag of staat er haaks op.
- Kromme Rijn is een vroeg voorbeeld van open bebouwing in het groen (deels gestapeld).
- De wijk vormt een schakel in het watersysteem, tussen de singels in de binnenstad en het buitenplaatsenlandschap (en de waterlinie) in het buitengebied.
- De combinatie van de vooroorlogse stedenbouw (componeren van stedelijke ruimten, wanden en parken) en de naoorlogse opgave (verdichting, grote aantallen van goedkope woningen) heeft Kromme Rijn als wijk rijker gemaakt dan het oorspronkelijke vooroorlogse plan. De wijk liep vooruit op de massaopgave van de grote naoorlogse bouwstroom en heeft een zorgvuldige compositie. De plangeschiedenis vertoont wat dat betreft overeenkomsten met de

Rietveldbuurt in Hoograven, Pijlsweerd en Nieuw-Zuilen.

Programmatistische bijzonderheden:

- Mix van zeer verschillende inkomensgroepen en woningtypes (villa's, grondgebonden woningen en sociale woningbouw), met het groen en de scholen als verbindende elementen.
- In het uitbreidingsplan (1934) werden regels opgenomen om het dichtslibben van de tuinen met schuurtjes en garages te voorkomen. Voor auto's werden centrale autoboxen toegevoegd.
- In het Uitbreidingsplan uit 1934 werd voor het eerst in Utrecht gebruik gemaakt van bebouwingsvoorschriften (een voorloper van het beeldkwaliteitsplan)

Bijzondere plekken:

- Het park: een reeks groene 'kamers' in de stad, begrensd door boomgroepen en bruggen.
- De drie dwarsverbindingen tussen Rubenslaan en Koningsweg: verschillende routes met een groene begeleiding;
- De Koningsweg: een combinatie van een historisch lint (de weg naar Bunnik) en

naoorlogse strokenbouw. Dit hybride karakter is een unieke kwaliteit. De samenhang wordt gevormd door de bomen, met hun bladerdak.

- Het Stadionplein: een moderne stadspoort, die dankzij de bebouwing een zeer herkenbaar beeld van Utrecht oplevert.
- De Breitnerlaan: een tribune aan het park, de drive-in woningen in de tweede lijn hebben hun woonkamers op de verdieping en kijken over de tuinen van de villa's heen.

Betekenis en waarde voor Utrecht:

- Bijzondere groenstructuur en groene wig in en uit de stad;
- Het plan markeert de overgang tussen de vooroorlogse stadscompositorische traditie (bijvoorbeeld Berlage) en het naoorlogse bouwen in een meer open structuur met grotere herhaling van vormen.
- Typologische menging, van villa tot woningwet.
- Zorgvuldige aansluiting op de omgeving (Wilhelminapark, Koningsweg)
- Veel bijzondere architectuur van gebouwen en complexen (villa's, stadionflat, verpleegstersflat)

Kozakkenplein, bron: collectie Van Alff

Dit rapport maakt deel uit van een ruimtelijk en cultuurhistorisch onderzoek naar tien naoorlogse wijken in Utrecht. Het project is uitgevoerd in opdracht van de afdeling Stedenbouw en Monumenten van de Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Utrecht. Het doel is om een bijdrage te leveren aan het ontwikkelen van een toekomstvisie voor de wijken, op basis van onderzoek naar hun bestaande ruimtelijke structuur. Ongeacht of de wijken tegenwoordig positief of negatief worden gewaardeerd vormt immers de bestaande structuur het kader voor toekomstige transformaties. Inzicht in die structuur en de uitwerking ervan helpt om de keuzen voor stedelijke vernieuwing scherp in beeld te krijgen, te preciseren en waar nodig te nuanceren. Bovendien zal kennis over de onderliggende ‘laag’ van de stad inspirerend en hier en daar sturend zijn voor het ontwerp van een nieuwe laag. De nadruk in het onderzoek ligt op de stedenbouwkundige opzet en de ruimtelijke samenhang. Natuurlijk speelt de architectuur een belangrijke rol voor het gebouwde resultaat, maar de inventarisatie van architectonische kwaliteiten en aanbevelingen voor een selectie van mogelijk behoudswaardige gebouwen vallen buiten de strekking van het onderzoek. Vooruitlopend op zo’n aanvulling is waar mogelijk op architectonische kwaliteiten gewezen.

Bij de selectie van de wijken en de afbakening van hun grenzen zijn de naoorlogse uitbreidingsplannen aangehouden, die in de periode 1945-1965 werden gemaakt. In het totaal gaat het daarbij om tien wijken: Pijlsweerd, Majellapark (inclusief Vleutenseweg en de Schepenbuurt), Kromme Rijn, Lauwerecht (aan

weerszijden van de Talmalaan), De Halve Maan, Nieuw-Zuilen, Tuindorp-Oost (inclusief Veelust), Tolsteeg-Hoograven, Kanaleneiland (inclusief De Hommel en Welgelegen) en Overvecht. Van een aantal wijken zijn sinds de bouwtijd de grenzen gewijzigd. Het verschil tussen de vooroorlogse en naoorlogse wijken is niet helemaal scherp te trekken. De vroegste uitbreidingsplannen voor vijf van de tien wijken dateren van voor de Tweede Wereldoorlog en werden gedeeltelijk toen al gerealiseerd. Na de oorlog volgden planwijzigingen en werden andere ruimtelijke en programmatische uitgangspunten toegevoegd. De wijken zijn met hun ingebouwde geschiedenis als geheel onderzocht.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van literatuur en archiefstukken over het ontwerp en de bouw van de wijken. Tevens werden ze tussen 2004 en 2006 uitgebreid verkend. Getracht is om de ruimtelijke kwaliteiten van de wijken precies te benoemen, op verschillende schaalniveaus. Dat zich sinds de inventarisaties veranderingen hebben voorgedaan, onderstreept de dynamiek van de wijken.

Gezien vanuit het cultuurhistorische belang is het niet primair wenselijk om de naoorlogse wijken tot beschermd stadsgezicht te maken of een lange lijst van behoudenswaardige objecten vast te stellen. Het klassieke instrumentarium van de monumentenzorg schiet hier tekort, gezien de omvang, het ruimtelijk karakter en de dynamiek van het gebruik – nog afgezien van de tijdrovende aanwijzingsprocedures die zich slecht verhouden tot de urgentie van ingrijpen. De wijken werden ooit gebouwd voor een ongedeelde samenleving,

maar dat was wel een monoculturele samenleving. De bruikbaarheid van deze structuren voor de huidige samenleving staat niet op voorhand vast. De prioriteit van cultuurhistorie behoort in naoorlogs Utrecht bij de continuïteit van de structuur te liggen, het behoud van sommige objecten is belangrijk, maar secundair. Het is de uitdaging om een nieuwe historische laag aan de wijken toe te voegen, die een programmatische en ruimtelijke verrijking oplevert. Samen met de bestaande kwaliteiten op verschillende schaalniveaus kan dit bijdragen aan vitale wijken met een eigen identiteit en een doorlopende geschiedenis.

Vijftig jaar na dato hebben de naoorlogse wijken van Utrecht zich bewezen als een belangrijk deel van de stad. Veel aspecten, zoals de groenstructuur, het wegennet, openbare gebouwen en een groot deel van de woningvoorraad zijn een vanzelfsprekend onderdeel van het Utrechtse stedelijke leven geworden. Daarmee zijn de wijken allerm minst een statisch geheel. Dat ze zullen veranderen staat wel vast, het is de vraag hoe die verandering vorm krijgt. De toekomstige transformaties hebben te maken met ontwikkelingen in de wijken zelf (veroudering voorraad, vergrijzing pioniers, instroom van nieuwe doelgroepen) en daarbuiten (ontwikkelingen van de regionale woningmarkt, omslag van aanbodmarkt naar vraagmarkt). De beste garantie voor het duurzaam continueren van de bestaande kwaliteiten is te zorgen dat de wijken in de toekomst gewilde woonmilieus blijven of worden. Dat vraagt niet zozeer om behoudsvisies maar om ontwikkelingsvisies – met oog voor (onder meer) de cultuurhistorische kwaliteiten.

Vooruitlopend op het beantwoorden van de vraag hoe de bestaande wijken kunnen bijdragen aan de kwaliteit voor de toekomst, is het zaak de kwaliteiten op een rij te zetten – niet als te beschermen waarden, maar als bouwsteen voor veranderingsprocessen. In dit rapport gebeurt dat op twee manieren. Eerst wordt de plangeschiedenis beschreven, toegespitst op de concepten en inspiratiebronnen voor de wijk. Hierna volgt een atlas met een ruimtelijke analyse en fotobladen, waarin de structuur en de ruimtelijke uitwerking van de wijk uiteen worden gezet en de latere veranderingen in beeld zijn gebracht.

Urban Fabric BV
Steenhuis stedenbouw/landschap

Schiedam, juni 2006

Utrecht telt tien naoorlogse wijken, van Pijsweerd tot Overvecht. Ze zijn het produkt van het nationale volkshuisvestingsbeleid uit de wederopbouwtijd, maar dat betekent niet dat ze eender zijn. De Utrechtse naoorlogse wijken hebben opmerkelijke onderlinge verschillen en onderscheiden zich in positieve zin van de woningbouwproductie uit deze periode elders in het land. Dit hoofdstuk (dat in alle tien de rapporten gelijk is) gaat over de context van de wederopbouw en de onderlinge ‘familiebanden’ van de Utrechtse wijken.

Naoorlogse woningbouw

Na de Tweede Wereldoorlog was de woningnood in Nederland volksvijand nummer één. Dat kwam door de oorlogsschade en de snelle bevolkingsgroei, van 9,2 miljoen in 1945 tot 11,5 miljoen in 1960. Vanuit Den Haag werd de woningopgave aangepakt. De regering probeerde de beschikbare bouwcapaciteit en het geld zo goed mogelijk over het land te verdelen. Gemeenten kregen te horen hoeveel woningen zij per jaar mochten bouwen (de ‘contingenten’). Door efficiënt te bouwen waren extra aantallen te verdienen, net als met de sloop van krotwoningen in de binnensteden. Zo werkte de overheid de eentonigheid en de kaalslag in de hand. De gemeenten voerden de taken zonder veel morren uit. Nu we zijn gewend aan milieurapportages, lange procedures, inspraak en mondige burgers is niet meer goed voor te stellen met hoeveel gemak destijds in de structuur en het aanzien van Nederland werd ingegrepen.

Hoe konden de grote steden groeien zonder onleefbaar te worden? Tijdens de oorlog hadden architecten in Nederland plannen gemaakt voor de

in hun ogen ideale stad. Die studies vormden de opmaat voor ‘de wijkgedachte’. Het idee was om de steden op te bouwen uit herkenbare buurten, die als hechte gemeenschappen functioneerden. Dicht bij huis zouden de bewoners alles voor een aangenaam dagelijks leven kunnen vinden. Naast een ruime woning en buurtwinkels waren dat groen- en speelvoorzieningen, scholen, gezondheidszorg, een buurtcentrum en kerken voor alle gezindten. Er zou een nieuwe stedelijke cultuur ontstaan, niet dorps en niet anoniem. Cruciaal in een leefbare, menselijke stad was de geleding: van de woning en de buurt, naar de wijk, het stadsdeel en tenslotte de hele stad.

De wijkgedachte werd na de oorlog op verschillende plaatsen in praktijk gebracht, zoals in Rotterdam. Vooral de openbare ruimte kreeg aandacht. De indeling van de stad in buurten, wijken en stadsdelen sloot aan op de ontwikkelingsstadia van opgroeiende kinderen en hun toenemende actieradius. Met minutieus onderzoek werd per schaal bepaald welke voorzieningen nodig waren, variërend van een zandbak en speelwerktuigen om de hoek, tot grote wijkparken en recreatieplassen op afstand. Alle aspecten van het stedelijke leven, van kinderspel tot aan de wandeling van een bejaarde, werden in schema’s genoteerd en naar de stedenbouwkundige ontwerpen vertaald. Met eenzelfde precisie werd het interieur van de woning bestudeerd en rondom het menselijk woongedrag gemodelleerd. Snuffjes van de jaren vijftig moderniteit waren storkokers voor het vuilnis, verschuifbare binnenwanden en opklapbedden. Keukens werden als efficiënte machinekamers voor het huishouden ingericht.

De naoorlogse woningbouw was gericht op het realiseren van grote aantallen woningen. De vooroorlogse bouwmethoden waren hiervoor absoluut ontoereikend. Net als de wijkconcepten kreeg ook het denken over snel en goedkoop bouwen in de oorlogsjaren een stimulans. Er werden studies gedaan naar prefabricage, standaardisatie en rationalisatie. De eerste resultaten waren kleine verbeteringen van het ambachtelijke bouwen. Rond 1960 kwam de industrialisatie goed op gang. Razendsnel voltrok zich de schaalvergroting. Met bouwkransen, grote elementen en allerlei bouwsystemen veranderde de bouw in een soort Lego voor reuzen. In veel woonwijken is nog te zien waar de rails van de bouwkraan liep en herinneren de dicht gekitte naden aan de kinderziekten van de montagebouw.

De naoorlogse wijken lijken tegenwoordig op het eerste gezicht uitingen van een achteraf gezien enigszins naïef geloof in een betere en vooral maakbare samenleving. Die samenleving was destijds overzichtelijker dan nu, met het gezin als hoeksteen. Er bestond een groot woningtekort en daarin werd voorzien door te bouwen, zo veel als maar kon. Maar het is gevaarlijk om de wijken over één kam te scheren. Door de ontwikkelingen van de woningbouw in de jaren vijftig en zestig, alsmede door tal van lokale factoren, zoals de kwaliteit van de gemeentelijke ontwerpers, vond er wel degelijk een differentiatie plaats, zowel in de stedenbouwkundige ontwerpen als in de architectonische uitwerking.

De betekenis van de naoorlogse wijken voor de Nederlandse steden is enorm. De wijken vormden het decor waartegen eerst de welvaartsstaat en

later de multiculturele samenleving gestalte kreeg. Hier kwam licht, lucht en ruimte binnen bereik van de massa. Strokenbouw, waarbij de bouwblokjes vrij in de ruimte staan, en portieketagewoningen zijn mijlpalen in de volkshuisvesting. De uitgestrekte groenstructuren zijn inmiddels tot volle wasdom gekomen en behoren tot de grootste groene ruimten van de steden.

Utrechtse stadsuitbreiding

Utrecht neemt in de wederopbouw een bijzondere positie in. De stad zat na de oorlog opgesloten binnen nauwe gemeentegrenzen. Terwijl elders werd gewerkt aan grote nieuwbouwwijken, was Utrecht gedwongen om de laatste open gebieden in de stad te bebouwen. Het ging om kleine locaties, zoals de tuinbouwgronden langs de Kromme Rijn en in Pijsweerd, waarvoor vanaf de jaren dertig plannen waren gemaakt. De vooroorlogse ontwerpen werden waar mogelijk aangepast, om meer woningen op te kunnen nemen. Zo begon de naoorlogse stedenbouw in de bestaande stad, met een open verkaveling en gestapelde woningen.

Pas in 1954 kwam een grenswijziging, waarbij het grondgebied van de gemeente Utrecht meer dan verdubbelde, van 2300 naar 5200 hectare. De weg was vrij voor een inhaalslag, met de bouw van grote wijken als Hoograven, Kanaleneiland en Overvecht. Door deze trage start kon Utrecht profiteren van de ervaringen in andere steden. Het concept van de wijkgedachte werd pragmatisch toegepast, gericht op een efficiënte woningbouw en het realiseren van goed bewoonbare wijken. Opvallend is dat veel ontwerpers van het nieuwe Utrecht eerder in

Rotterdam hadden gewerkt, zoals de directeur van de Dienst Stadsontwikkeling, C.M. van der Stad, en de stedenbouwkundige C. Hanekroot. Andere mensen die hun stempel op de vernieuwing van Utrecht zetten waren W.A.H.W.M. Janssen (directeur Bouw en Woningdienst), J.P. Van Alff en B.J. Galjaard (afdeling plantsoenen).

Na de annexatie was het uitbreidingsplan van Berlage en Holsboer (1920) achterhaald. Onder leiding van Van der Stad werd een structuurplan gemaakt, waarin stond beschreven hoe de stad een groeispurt kon realiseren van 243.000 naar een beoogd aantal van 307.000 inwoners in 1970. Hiervoor waren 37.000 nieuwe woningen nodig. Tot en met de bouw van Lunetten en Voordorp (wijken die buiten de onderzoeksperiode vallen) is de visie uit 1954 gevolgd. Deze periode valt grotendeels samen met de ambtstermijn van burgemeester C.J.A. de Ranitz (1948-1970). Onder zijn leiding moderniseerde Utrecht tot knooppunt in de Randstad en hart van Nederland. Pas met Leidse Rijn brak een volgende fase aan.

Ongekende luxe

In de jaren vijftig en zestig vormden de bouwdoos van de wijkgedachte en de technologie van de systeembouw een perfect koppel. De bewoners waren tevreden over hun woningen, vaak hadden ze nooit een eigen huis gekend of waren ze uit kleine en bedompte huizen afkomstig. De luxe van licht, lucht en ruimte, in combinatie met een geanimeerd buurtleven werden positief ervaren. Maar aan het einde van de jaren zestig ging het mis. De schaal van de nieuwe wijken liep uit de hand, de eentonigheid en de technocratische bouwproductie overvleugelde de ideologie van een

gezonde, sociale samenleving. Het bouwen was verworpen tot het halen van produktieaantallen in plaats van het scheppen van gemeenschappen. Er speelde meer in die tijd: de grote welvaart begon, de auto veranderde van een luxegoed in een levensbehoefte, studenten gingen de barricades op, er ontstond verzet tegen de sloop van de oude wijken en de bouw van Hoog Catharijne en woontorens in Overvecht. Terwijl de aandacht voor de individuele mens in de ruimtelijke planning geleidelijk uit beeld verdween, maakte hij met veel stampij zijn intrede in het bestuur, de politiek en de andere bolwerken van de gevestigde macht.

De maatschappelijke veranderingen aan het eind van de jaren zestig zetten de woningbouw op zijn kop. Hoe meer de mens zijn eigen keuzen maakte, des te minder de starre indeling van het blauwdrukbestaan voldeed. Rond 1970 werd ingezet op 'eksperimentele' woningbouw, zoals in Overvecht is te zien. Binnen het stramien van de grootschalige produktie begon het zoeken naar variatie, flexibiliteit, keuzevrijheid en geborgenheid. De behoefte aan privacy en de gestage individualisering zetten de collectiviteit, die zo sterk uit de wijken spreekt, onder druk. Op sommige plaatsen trad verloedering op van buitenruimten, bergingen en portieken. Flats kregen een negatief imago vanwege de onpersoonlijke schaal en de anonieme sfeer. Hoogbouwplannen werden omgewerkt tot laagbouw. De geleiding van buurt tot stad ging in de ban, de grote stad werd ontkend. De eigen woonplek veranderde in het middelpunt van de wereld: het woonerf was geboren.

Het resultaat van 25 jaar naoorlogs bouwen is een krans van grote en kleine nieuwbouwwijken

om de stad. Naast pleinen, pareltjes van moderne architectuur en experimenten van volkshuisvesting, is er ook middelmatigheid en eenzijdigheid te vinden. Mooi of lelijk, de wijken markeren een belangrijke fase uit de geschiedenis: de tijd van wederopbouw, economische groei, collectieve waarden, verzuiling en een overheid met een duidelijke missie.

Utrechtse familiebanden

Door de specifieke geschiedenis van Utrecht kregen de naoorlogse wijken een eigen karakter. Allereerst is er een onderscheid te maken in wijken van vóór de annexatie en van daarna. De eerste categorie bestaat uit binnenstedelijke locaties, waar vooroorlogse en naoorlogse concepten van stedenbouw en architectuur zijn gemengd. De wijken danken aan deze ingebouwde geschiedenis een bijzondere structuur, waarin de vooroorlogse compositie en ambachtelijkheid hand in hand gaan met een bescheiden naoorlogse schaalvergroting. Wijken uit deze periode zijn Pijsweerd, Majellapark, Kromme Rijn en De Halve Maan. Hier kon de gemeente Utrecht experimenteren met woonvormen als de portieketageflat, duplexwoningen en drielagenbouw (twee maisonnettes op een begane grond woning). De woningen waren klein, maar doorgaans zorgvuldig gedetailleerd. De wijken kenden een groene dooradering en ruimtelijke uitwerking. Zo vormden ze een contrast met de stenige wereld van hun omgeving. De parken en plantsoenen zorgden voor lucht en speelruimte in de stad.

Na de annexatie van 1954 ontstond een reeks grote woonwijken, met allengs meer industriële bouw en de herhaling van woningtypen.

Tien naoorlogse wijken van Utrecht

Tolsteeg-Hoograven werd opgebouwd uit acht speciaal ontworpen hoven (destijds 'celvormige buurtbebouwing' genoemd), elk met een andere architect. Hierna volgde Kanaleneiland, toegesneden op het gebruik van de auto en geïnspireerd op de weidsheid van het landschap langs het Amsterdam-Rijnkanaal. Kanaleneiland werd een autonoom stadsdeel, met seriematige bouw en de herhaling van dezelfde stempels in een grootse, stedelijke compositie. De derde grote stadsuitbreiding, Overvecht, lijkt in omvang en opzet eerder een stad op zich, dan een wijk van Utrecht. De wijk bestaat uit tien woonbuurten in het groen. Door de omvang kon hier een volwaardig programma van uiteenlopende woningtypen en woonmilieus worden gerealiseerd.

Het tiental Utrechtse naoorlogs wijken wordt gecompleteerd door Nieuw Zuilen, Lauwerecht en Tuindorp-Oost. Nieuw Zuilen kwam door de annexatie in 1954 bij de gemeente Utrecht, maar was grotendeels eerder gebouwd als een lappendeken van woningcomplexen. Het naoorlogse plan voegde hier groene spaties en

bijzondere woningbouw aan toe. Lauwerecht en Tuindorp-Oost ontstonden in de marge van de verbindingswegen naar Utrecht-Noord.

De familie van Utrechts naoorlogse wijken is op verschillende manieren te karakteriseren. Behalve chronologisch kan dat bijvoorbeeld typologisch. Opvallend is daarbij dat zes wijken in combinatie met toegangswegen werden ontworpen en de stadsentrees markeren. Daarbij gaat het om Pijlsweerd (Noordse Park met galerijflat), Majellapark (park en strokenbouw Thomas à Kempisplantsoen), Kromme Rijn (Stadionplein met Stadionflat, Rubenslaan), Lauwerecht (Talmalaan), Tuindorp-Oost (Eyckmanlaan, Kardinaal de Jongweg) en Nieuw Zuilen ('as van Berlage'). De overige wijken zijn de drie grote stadsuitbreidingen van na de annexatie (Tolsteeg-Hoograven, Kanaleneiland, Overvecht), alsmede De Halve Maan – een wijk die te zien is als de afronding van de vooroorlogse tuinwijk Oog in Al.

Een andere manier om de familiebanden te duiden is het karakter van de wijken. Bijzonder aan Utrecht zijn de vele 'hybride' wijken, waarin concepten uit het interbellum en de naoorlogse periode zijn gemengd. Pijlsweerd, De Halve Maan en Nieuw Zuilen passen in de traditie van het Algemeen Uitbreidingsplan van Berlage en Holsboer uit 1920, maar dan met afwijkende woningtypen, een meer open opzet en een groene geleiding. Kromme Rijn is te zien als een verbeterde uitvoering van het Wilhelminapark met een groene dominant. Majellapark was de proeftuin voor nieuwe woonconcepten rondom een tot recreatiepark verbouwde buitenplaats. Van later datum waren Lauwerecht (parkway

met stadsblokken uit de jaren vijftig), Tuindorp-Oost (op de auto aangepast tuindorp uit de jaren zestig), Tolsteeg-Hoograven (buurtconcept van miniwerelden), Kanaleneiland (stempelstad, met daarnaast tuinstad en buitenplaatsenstad) en Overvecht (zelfstandige satelliet in het groen).

Utrecht als parel van de wederopbouw

Ondanks alle latere veranderingen is het verbazingwekkend te zien hoe goed de meeste naoorlogse wijken in Utrecht de tand des tijds hebben doorstaan. Natuurlijk, er zijn probleemgebieden. Een deel van de woningvoorraad voldoet niet aan de huidige eisen en de samenleving waarvoor de wijken zijn bedacht bestaat niet meer. Toch valt de actuele opgave voor stedelijke vernieuwing relatief mee. De jaren vijftig en zestig hebben unieke kwaliteit opgeleverd. Met zorg en liefde worden gebouwen, tuinen, collectieve tuinen, plantsoenen en parken onderhouden. In Utrecht zijn enkele van de beste, mooiste en meest gevarieerde naoorlogse wijken van Nederland te vinden.

Wat verklaart het succes van de naoorlogse wijken in Utrecht? Dat zit 'm niet zozeer in de architectuur of bouwtechniek, die naar onze huidige normen op veel punten tekort schiet, maar vooral in de ruime stedenbouwkundige opzet en de groenstructuur. De gemeente Utrecht slaagde er na de oorlog in om de nieuwe wijken samenhang te geven. Als een geoliede machine kreeg de stadsuitbreiding gestalte. Verkeerskundigen trokken hun wegen door de stad, stedenbouwkundigen tekenden de wijken in dit raamwerk en de Dienst Plantsoenen ontwierp en beplante ieder jaar liefst tien hectare openbaar groen. De gemeente was sterk en

mchtig, de ambtelijke lijnen waren kort, de diensten hadden een grote autonomie en het bouwtempo lag hoog.

Na vijftig jaar zijn veel naoorlogse wijken toe aan revisie, variërend van groot onderhoud tot ingrijpende vernieuwing. De reden hiervoor is niet alleen bouwtechnisch maar ook woontechnisch. Zowel de gewenste afmetingen als de voorzieningen in en om de woningen zijn sinds de bouwtijd veranderd. Er is vraag naar meer variatie in het woningaanbod per wijk. Ook verandert de geografische positie van de naoorlogse wijken door de verdere groei van de stad. In 2001 sloot de gemeente Utrecht samen met woningcorporaties een akkoord, dat bekend staat als De Utrechtse Opgave (DUO). Tot 2009 zullen er in totaal 10.000 woningen in Overvecht, Zuilen, Ondiep, Kanaleneiland en Hoograven worden aangepakt, hetzij door sloop-nieuwbouw, hetzij door renovatie. Het is de bedoeling om in de wijken het eenzijdige aanbod van sociale huurwoningen te doorbreken en beter te voldoen aan de woonwensen van de huidige stadsbewoners. In het kader van DUO zijn inmiddels 1100 woningen gerenoveerd, vervangen of in uitvoering. Grote projecten zijn bijvoorbeeld de As in Kanaleneiland (bij de Prins Clausbrug) en Hart van Hoograven ('t Goylaan).

Met de stedelijke vernieuwing kunnen de naoorlogse wijken zich herpositioneren in de markt en heroriënteren op hun specifieke kwaliteit. Daarbij is niet overal dezelfde receptuur geschikt. Enkele wijken hebben zo'n sterk ruimtelijk concept en een zo bescheiden vernieuwingsopgave dat het voor de hand ligt om de bestaande kwaliteit

en samenhang als kader voor verandering te gebruiken. Dat geldt voor Kromme Rijn, Pijlsweerd, De Halve Maan en Tuindorp-Oost. In deze wijken kan zelfs worden ingezet op behoud van historisch belangrijke woningtypen uit de vroege jaren vijftig. Nieuw Zuilen en Majellapark kennen een grotere dynamiek en zijn gebaat met een zorgvuldige continuïteit door nieuwe concepten aan de ruimtelijke structuur toe te voegen. Bestaande en nieuwe structuren kunnen samengaan en wederom experimentele woonmilieus opleveren. Lauwerecht is een wijk die zijn kwaliteiten grotendeels is kwijtgeraakt. In een nieuw concept voor deze wijk zal slechts hier en daar een echo van de naoorlogse wijk doorklinken. Voor de grote stadsuitbreidingen Tolsteeg-Hoograven, Kanaleneiland en Overvecht tenslotte geldt dat deze wijken kunnen winnen met een nieuwe laag, mits de eigenheid van de afzonderlijke wijken en de kwaliteiten uit de naoorlogse periode overeind blijven.

Juist nu er behoefte bestaat aan variatie in de stad en een woonomgeving met een uitgesproken identiteit, bieden de naoorlogse wijken met hun unieke kwaliteit, groenstructuur en ruimten kansen om bijzondere woonmilieus te realiseren. Misschien is het antwoord op de hedendaagse roep om gedifferentieerde woonmilieus, identiteit en 'lifestyles' voor een deel in de naoorlogse wijken te vinden. Ze liggen vaak dicht bij de binnenstad, maar zijn toch rustig en groen door hun ruime opzet en goed bereikbaar per auto. Zoals de 19e-eeuwse stadswijken vanaf de jaren tachtig aan populariteit wonnen – denk aan Lombok – zo zou er voor de Utrechtse naoorlogse wijken wel eens een doorstart aan kunnen komen.

PLANGESCHIEDENIS

Door de aanwezigheid van de Nieuwe Hollandse Waterlinie ten oosten van de stad, waren de uitbreidingsmogelijkheden van Utrecht aan deze kant beperkt. Alleen aan weerszijden van de Kromme Rijn lag in de jaren dertig nog onbebouwde grond buiten de 'verboden kringen' van defensie. Het gebied van ongeveer 40 hectare was in gebruik bij tuinders en hoveniers. Aan de noordzijde vormde de deftige woonwijk rondom het Wilhelminapark de begrenzing en aan de zuidzijde de begraafplaatsen aan de Koningsweg, de oude route naar Bunnik. De woningen van de tuinders en hoveniers lagen geconcentreerd aan de Notenboomlaan en de Koningsweg.

1924 Algemeen Uitbreidingsplan Utrecht

In de uitbreidingsplannen van H.P. Berlage en L.N. Holsboer uit 1920 en 1924 werd het gebied langs de Kromme Rijn bestemd voor gebouwen voor het (hoger) onderwijs.

1931 Uitbreidingsplan Kromme Rijn

De Dienst Gemeentewerken stelde in 1931 een uitbreidingsplan voor Kromme Rijn op. Hoewel het om een uitwerking van het Algemeen Uitbreidingsplan van Berlage en Holsboer ging, was de bestemming veranderd van onderwijsgebouwen in woningbouw. Wel werd de wegenstructuur uit het eerdere uitbreidingsplan in grote lijnen aangehouden. Het was de bedoeling om de sfeer van het Wilhelminapark door te zetten: 'Bij de verdere verkaveling van het behandelde gebied heeft het streven voorgezeten om aan de nieuw ontstane wijk een gelijke bekoring te geven als het zoo gezochte Wilhelminakwartier bezit. Dit werd in belangrijke mate vergemakkelijkt door de aanwezigheid van

1931 uitbreidingsplan Kromme Rijn

een natuurlijke waterweg, de Krommerijn, die door zijn kronkelend beloop (..) al aanstonds als een ongezocht aantrekkelijk moment kon dienen, waarvan de werking nog is versterkt door het projecteren van een gordel plantsoen langs de beide oevers van de stroom.'¹

Bijzonderheden van het plan:

- Een parkzone van 5 hectare langs de rivier de Kromme Rijn
- Een wijk met luwte in het centrum (het park rond de rivier) en winkels en verkeerswegen aan de randen
- Sloop van de tuinderswoningen, omdat deze in een fraaie wijk zouden detoneren

Het groen leverde een raamwerk op rondom een open hart, dat de wijk zijn identiteit gaf. De voorgestelde bebouwing verschilde aan beide zijden van de Kromme Rijn. De noordkant (30 hectare) was bestemd voor villa's en rijen herenhuizen, op grote kavels en met diepe tuinen. Aan de zuidkant (10 hectare) zou middenstands- en arbeiderswoningbouw een plaats krijgen.

Langs de parkrand was in een open bebouwing voorzien, maar minder weelderig en groen dan in het villagedeelte. Ook bevatte het ontwerp enkele restruimten, die dienden om de wijk een fleuriger aanzien te geven door middel van gazons en boombeplanting. In de wijk waren drie openbare gebouwen gedacht, twee in het noordelijk en een in het zuidelijk deel.

Voor de gemeente Utrecht was het bijzonder dat particulieren bij de exploitatie van het Uitbreidingsplan Kromme Rijn zouden worden betrokken. In hedendaagse termen kan worden gezegd dat de gemeente de regie voerde en instrumenten zocht om de marktpartijen aan te sturen. In de bebouwingsvoorschriften werd geprobeerd om de uitgangspunten van de wijk heel precies vast te leggen, zodat het plan de voorgestane samenhang daadwerkelijk zou krijgen.

1932 Uitwerking Uitbreidingsplan Kromme Rijn
Bij de uitwerking van het uitbreidingsplan traden enkele belangrijke veranderingen op. Deze waren bedoeld om het villakarakter en de welstand van de wijk te versterken.

Planwijzigingen (die hieronder worden toegelicht):

- Sloop van de lintbebouwing aan de Koningsweg, ten behoeve van een grotere esthetische welstand van de wijk
- Uitbreiding van de open bebouwingsstructuur rondom het park, om de hele wijk contact met het groen te kunnen geven
- Regelgeving om de wildgroei aan garages en schuurtjes in te dammen

De lintbebouwing langs de Koningsweg was in het plan van 1931 behouden, omdat zij nog in goede staat verkeerde. Nu werd voorgesteld

1934 vaststelling uitbreidingsplan

de huizen toch te slopen en de open structuur door te zetten. Zo zouden de bouwblokken tot aan de Koningsweg doorlopen en kon de exploitatie verbeteren. Bovenal zou de welstand van de wijk met de sloop gediend zijn, 'omdat de tegenwoordige bebouwing over het geheel uit aesthetisch oogpunt veel te wensen overlaat.'² Rondom het park van de Kromme Rijn werden tijdens de uitwerking van het uitbreidingsplan de huizen losser gegroepeerd in een open bebouwing, waardoor het park vanuit de wijk te ervaren zou zijn. 'De open bebouwing (was) aanvankelijk in hoofdzaak beperkt tot

de randstrooken langs het aan te leggen park. Dientengevolge zou evenwel het genot van het park voor een goed deel tot de randbebouwing blijven beperkt, op ongeveer dezelfde wijze als zulks het geval is bij de Stadhouderswijk, waar men, hoe dicht ook bij het Wilhelminapark, daarvan geheel blijft gescheiden door de huizen aan de Koningslaan, alsmede bij het kwartier aan de westzijde van het park. Het schijnt ons daarom beter de open bebouwing uit te strekken over alle bouwterreinen tusschen het park en den breeden weg ten zuiden van het Diaconessenhuisterrein.'³ Om de doorzichten op het park open te houden,

was het nodig om in de toekomst de ongeregelde bouw van garages en schuurtjes in de tuinen in te dammen. Hiertoe werden gedetailleerde bebouwingsregels opgesteld. Destijds ging de gemeente er al van uit dat praktisch alle burgers in het villagedeelte een auto zouden hebben. Op de binnenterreinen van de grote bouwblokken waren daarom twee 'autobergplaatsen' opgenomen, als alternatief voor het bouwen van garages op eigen erf. Uit de plantoelichting: 'Bij goede verzorging zal de geheele open bebouwing op deze wijze den indruk geven van in het plantsoen te zijn opgenomen.'⁴

De schoonheidscommissie besprak het uitgewerkte ontwerp in 1932 en had waardering voor de opzet. Wel suggereerde zij om de bebouwing haaks op het plantsoen te zetten in plaats van evenwijdig eraan, zodat nog meer doorzicht op de Kromme Rijn zou ontstaan en er een betere bezonning mogelijk was.

Vaststelling uitbreidingsplan, 1934

Met enige procedurele vertraging werd het uitbreidingsplan in 1934 vastgesteld. Als aanvulling werd opgenomen dat winkels alleen langs de verkeerswegen, dus aan de randen van de wijk waren toegestaan.

De provincie Utrecht wees er bij de goedkeuring van het plan in 1935 op dat een nieuw planningsinstrument was gebruikt: gedetailleerde bouwvoorschriften. Het was als het ware een beeldkwaliteitsplan avant la lettre. Zo wilde de gemeente de samenhang waarborgen in een planproces waarin particuliere partijen het voortouw zouden nemen. De provincie 'ziet thans voor de eerste maal voor zich een voorbeeld van werkelijke bebouwingsvoorschriften in vorm van verordening gegoten. Dit is een fase in de ontwikkeling van het begrip Uitbreidingsplan. Eerst was het slechts een kaart met straten en witte vlakken daartusschen. Toen ging men ook de bestemming dier witte vlakken aangeven met kleuren, lijnen, arceeringen e.d. Vervolgens bleek ook dit niet voldoende en schreef men bebouwingsformules op de kaarten, nog later uitgegroeid tot heele tabellen op de marge. Tenslotte voerde de wetgever het begrip bebouwingsvoorschriften in. Sommige denken zich dit nog alleen als een tabel of een omschrijving, en

1949 tweede herziening uitbreidingsplan

inderdaad is nog de oude toelichtende beschrijving bij het uitbreidingsplan als vereischte gebleven. Anderen, gelijk ook Utrecht, maken er echter reeds een heele verordening van, ingedeeld in artikelen.⁷⁵

Eerste herziening Uitbreidingsplan, 1939

De aanleg van rijksweg 22 ten oosten van de stad gaf de wijk Kromme Rijn een nieuwe grens aan de oostkant. Er werd een parallelweg naast de rijksweg toegevoegd aan het ontwerp. Bovendien verschoven twee openbare gebouwen (kerken) naar een andere locatie en kreeg de aanhechting van de wijk aan de bestaande stad gestalte door middel van bouwblokken in de latere Rubenslaan en het verlengde van de Adriaen van Ostadelaan.

Tweede herziening uitbreidingsplan, 1949

Na de oorlog veranderde het ruimtelijk beleid van de gemeente Utrecht. De nadruk werd

gelegd op de woningbouwopgave, op kwantiteit. Vooruitlopend op de annexaties van grond van buurgemeenten (1954) moest daarom alle ruimte binnen de bestaande gemeentegrenzen optimaal worden gevuld. Deze situatie maakte de herziening van het Uitbreidingsplan Kromme Rijn noodzakelijk, voor het eerst in de plangeschiedenis werd het ontwerp versoberd. De ontwikkeling van het naburige Tolsteeg maakte een bijstelling van de wegenloop noodzakelijk, zij verschoven naar het zuidoosten tot vlakbij de Derde Algemene Begraafplaats. De herziening bevatte tevens aanpassingen om de komst van een school voor de Vereniging voor Christelijk Lager en Uitgebreid Onderwijs mogelijk te maken.

Nieuwe uitbreidingsplannen, Kromme Rijn I en Kromme Rijn II, 1955

Bij de uitwerking van het bouwplan werd het uitbreidingsplan gesplitst in de delen ten zuiden en ten noorden van de Rubenslaan, respectievelijk Kromme Rijn I en Kromme Rijn II. In het noordelijke deel concentreerde zich de bijzondere gebouwen, zoals het Diaconessenziekenhuis, een bejaardenhuis en een studentencomplex, alsmede de complexe aansluiting op de bestaande stad, onder andere bij de Notenboomlaan en Zonstraat. Het zuidelijke deel bevatte minder pijnpunten en werd voorafgaand aan de vaststelling van het plan (in 1956) al grotendeels bebouwd.

Aanpassingen ten opzichte van het vooroorlogse plan:

- Niet meer een wijk voor uitsluitend welgestelden, maar een intensiever bebouwing en deels een ander karakter.
- Voorgenomen sloop van alle bebouwing die

als strijdig met het plan werd gezien, zoals de verspreid gelegen boerderijen en het grootste deel van de noordzijde van de Koningsweg.

Programma

- 231 eengezinswoningen (inclusief 8 blokken bij de Kranenburgerweg, die als tijdelijke duplex woningen werden gebouwd en 9 bestaande eengezinswoningen aan de Koningsweg);
- 38 boven- en benedenwoningen
- 387 etagewoningen
- 6 winkels ten zuiden van de Kromme Rijn onder een woonblok aan het Kozakkenplein
- 4 winkels onder de woonblokken aan de Rubenslaan tussen de Kranenburgerweg en de Mesdaglaan.
- 6 scholen, voornamelijk aan de rand van het centrale plantsoen gelegen.
- Verschillende 'autoboxen' en garages in de onderbouw van enkele woonblokken.

Eerste herziening van Uitbreidingsplan Kromme Rijn I, 1960

De ingang van de Tweede Algemene Begraafplaats werd in het verlengde van de Kozakkenstraat gesitueerd. Dat betekende dat geplande woningbouw aan de Koningsweg en aan weerszijden van de Kovelaaarstraat moest vervallen ten behoeve van de toegang en het parkeren. De overige bebouwing langs de Koningsweg kon echter een grotere dichtheid krijgen. Twee blokken aan de noordzijde (tussen Kranenburger- en Kozakkenweg) veranderden van eengezinswoningen in etagewoningen in drie woonlagen.

Een andere wijziging van het vastgestelde uitbreidingsplan was de voorgenomen sloop van

1956 uitbreidingsplan Kromme Rijn I

1960 uitbreidingsplan Kromme Rijn I

1956 uitbreidingsplan Kromme Rijn II

een overgebleven boerderij in de Mesdaglaan ten behoeve van de bouw van een kleuterschool bij de Kohnstammschool. Ook werd aan de Tamboersdijk ruimte gereserveerd voor de bouw van een servicestation bij de oprit van rijksweg 22.

In een advies aan het college van Gedeputeerde Staten plaatste Ir. A. Scheffer, hoofdingenieur-directeur van de centrale directie van de volkshuisvesting en de bouwnijverheid, enkele kanttekeningen bij de voorgestelde wijzigingen. Hij was niet enthousiast over het opnemen van (minder fraaie) bedrijfsbestemmingen op de Koningsweg. De voor een lint karakteristieke bebouwing, met allerlei gebruik, werd als het ware op dit stuk van het oude lint niet meer passend geacht, vanwege de begraafplaats en het opgeschoonde karakter van de lintbebouwing. Over de sloop van de boerderij schreef Scheffer: 'Het opofferen van de aan de Mesdaglaan en aan de Krommerijn gelegen oude, doch nog gave boerderij, ten behoeve van een nog op te richten kleuterschool, betreur ik. Wellicht is hier nog de mogelijkheid aanwezig om deze boerderij te bestemmen voor bepaalde culturele doeleinden (jeugdwerk) of voor een mogelijkheid zoals onder andere het paviljoen in het Wilhelminapark geeft (theehuis).'⁶ De adviezen hadden echter geen gevolgen voor de planwijziging.

Conclusie

Ondanks de beperkingen van het moment, klonk in het naoorlogse Kromme Rijn de villawijk en de ambitie uit de jaren dertig door. De sociale woningbouw van Kromme Rijn kreeg de groenaanleg van een villapark, waarbij lessen uit de ervaring met het Wilhelminapark waren getrokken. De groene en open structuur uit de eerdere plannen bleef grotendeels behouden, bovendien werd de doorkijk op het plantsoen vergroot door de flatgebouwen haaks op de Kromme Rijn te plaatsen, zoals de schoonheidscommissie in 1932 voor de bebouwing langs het park had gesuggereerd (maar nu als gestapelde bouw).

Kromme Rijn werd uiteindelijk een programmatisch compromis tussen de vooroorlogse weelde van een villawijk en de naoorlogse spaarzaamheid van kleine gestapelde flats en duplexwoningen. Ruimtelijk bleef de kwaliteit van het groene hart van de wijk compromisloos intact. Kromme Rijn werd gemodelleerd rondom de groenstructuur, met grote verschillen in bebouwing. Het groen en de centrale voorzieningen zorgen voor een ontmoetingsruimte tussen de verschillende plandelen.

CHRONOLOGIE

1924
Algemeen Uitbreidingsplan Utrecht H.P. Berlage en L.N. Holsboer bestemt het gebied voor gebouwen van (hoger) onderwijs

1931
Ontwerp uitbreidingsplan Kromme Rijn, een uitwerking van het algemeen uitbreidingsplan uit 1924, waarbij de functie onderwijs is gewijzigd in wonen.

1932
Het uitbreidingsplan wordt behandeld door de gemeente en de provincie. De gemeenteraad stelt het plan vast (12 mei 1932), maar het college van Gedeputeerde Staten weigert op procedurele gronden goedkeuring te verlenen, hoewel er in beginsel geen bezwaar tegen bestaat (27 september 1932).

1934
De raad stelt een aangepast uitbreidingsplan vast (22 maart 1934), maar de provincie wijst het opnieuw af (17 juli 1934). De verwijzing in de tekst van het uitbreidingsplan naar een maquette heeft namelijk geen juridische geldigheid en bovendien moeten enkele tekeningen op orde worden gebracht, omdat de informatie niet consistent is.

1935
Het opnieuw aangepaste uitbreidingsplan wordt op 4 april 1935 door de gemeente vastgesteld en op 4 juni 1935 door de provincie goedgekeurd.

1939
Eerste herziening van Uitbreidingsplan Kromme Rijn. Er is een aanpassing nodig,

vanwege de aanleg van Rijksweg 22. Enkele andere wijzigingen worden meegenomen. De gemeenteraad stelt het plan vast op 27 juli 1939, goedkeuring GS 26 september 1939.

1949
Tweede herziening van het Uitbreidingsplan Kromme Rijn is in voorbereiding. Het vigerende UP wordt gedeeltelijk ingetrokken. Besluit gemeenteraad 21 juli 1949, goedkeuring GS 20 september 1949.

1953
Het nieuwe ontwerp uitbreidingsplan wordt besproken in de Commissie van Uitbreidingsplannen van de provincie, nadien volgen andere aanpassingen, zoals een uitbreiding van de terreinen voor bijzondere bestemmingen.

1954
De vaststelling van het uitbreidingsplan wordt voorbereid voor het gebied waarvoor het oude uitbreidingsplan was ingetrokken. Bovendien wordt een herziening voor het hele gebied voorbereid. Besluit gemeenteraad 15 juli 1954.

1955
De Gemeenteraad bepaalt op 14 juli 1955 dat de vaststelling van een UP wordt voorbereid voor het hele gebied van het oude UP Kromme Rijn (ingetrokken gedeelte + de rest). Het is de bedoeling om het gebied te splitsen in Kromme Rijn I (ten zuiden van de Rubenslaan, doorlopend tot aan de spoorlijnen Utrecht-Den Bosch en Blauwkapel-Lunetten) en Kromme Rijn II (ten noorden van de Rubenslaan).

1956

Vaststelling Uitbreidingsplan Kromme Rijn I door de gemeenteraad (16 augustus 1956). De wijk is voor het grootste gedeelte al gebouwd. Goedkeuring provincie 17 december 1956.

1958
De gemeenteraad besluit (11 december 1958) tot voorbereiding van de eerste herziening van het Uitbreidingsplan. De begraafplaatsen ten zuiden van de Koningsweg worden bij het plangebied gevoegd. De spoorlijn Utrecht-Den Bosch wordt de nieuwe zuidelijke begrenzing.

1960
Eerste herziening van Uitbreidingsplan Kromme Rijn I. Vaststelling door de gemeenteraad op 10 maart 1960, goedkeuring Gedeputeerde Staten op 2 januari 1961. De meeste wijzigingen zijn rond de Koningsweg te vinden, verder wordt de bouw van een kleuterschool naast de Kohnstammschool mogelijk.

NOTEN

¹ Toelichting uitbreidingsplan bij den Krommenrijn, voordracht van B. en W. aan den gemeenteraad, 10 maart 1931, gedrukte verzameling 1931, Nr. 32/5 O.W., 4.

² Uitbreidingsplan ‘Krommerijn’, voordracht van B. en W. aan den Gemeenteraad, 3 mei 1932, Gedrukte verzameling 1932, Nr. 32/5/52 O.W., 3-4.

³ Ibidem, 4.

⁴ Ibidem, 4-5.

⁵ Commentaar afdeling aan Gedeputeerde Staten, provincie, 1935.

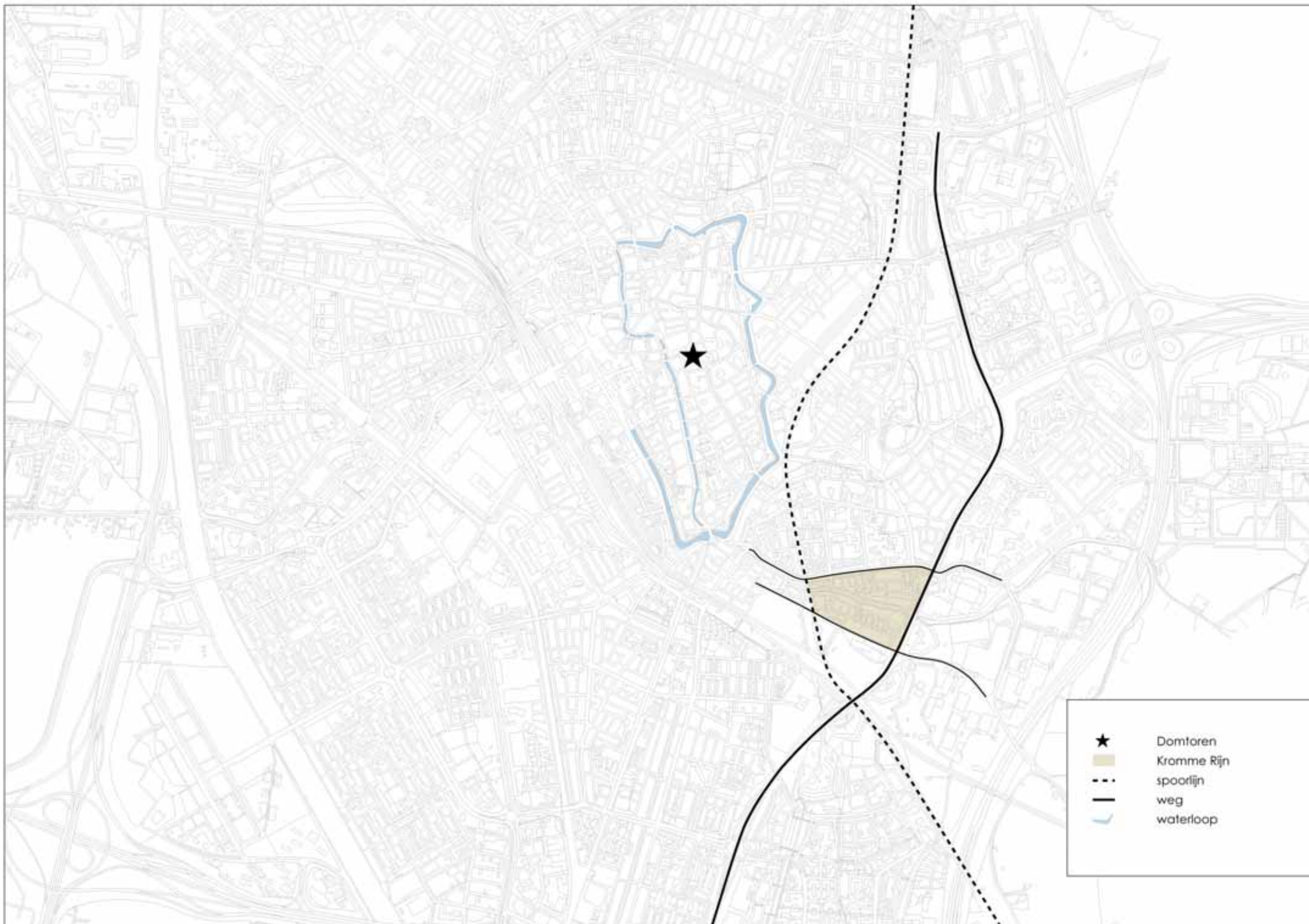
⁶ Brief Ir. A. Scheffer aan het college van Gedeputeerde Staten van de Provincie Utrecht, 20 mei 1960, p. 2.

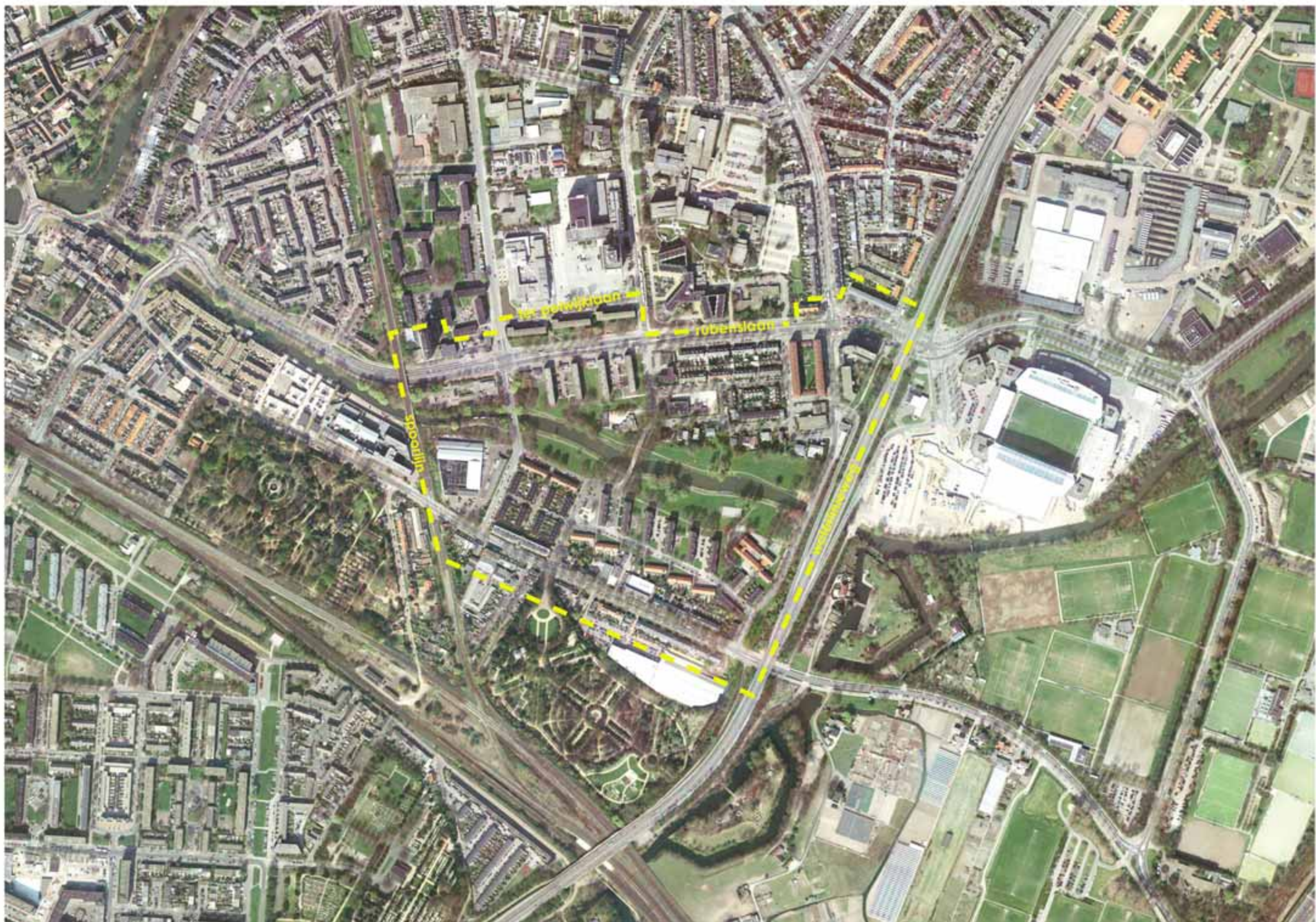
SITUATIE

Ligging en begrenzing van de wijk. Situering ten opzichte van de binnenstad, de hoofdverkeersverbindingen en de waterwegen. De wijk Kromme Rijn ligt ten oosten van de (voormalige) rijksweg 22 en wordt doorsneden door de rivier de Kromme Rijn. Aan de noordzijde van de wijk bevindt zich het Stadionplein en de Rubenslaan, een belangrijke toegangsweg tot het centrum. Aan de zuidzijde is de Koningsweg, de oude route naar Bunnik.

BEGRENZING

Luchtfoto van de wijk met de begrenzing,
aangeduid met straat- of waterwegnaam.

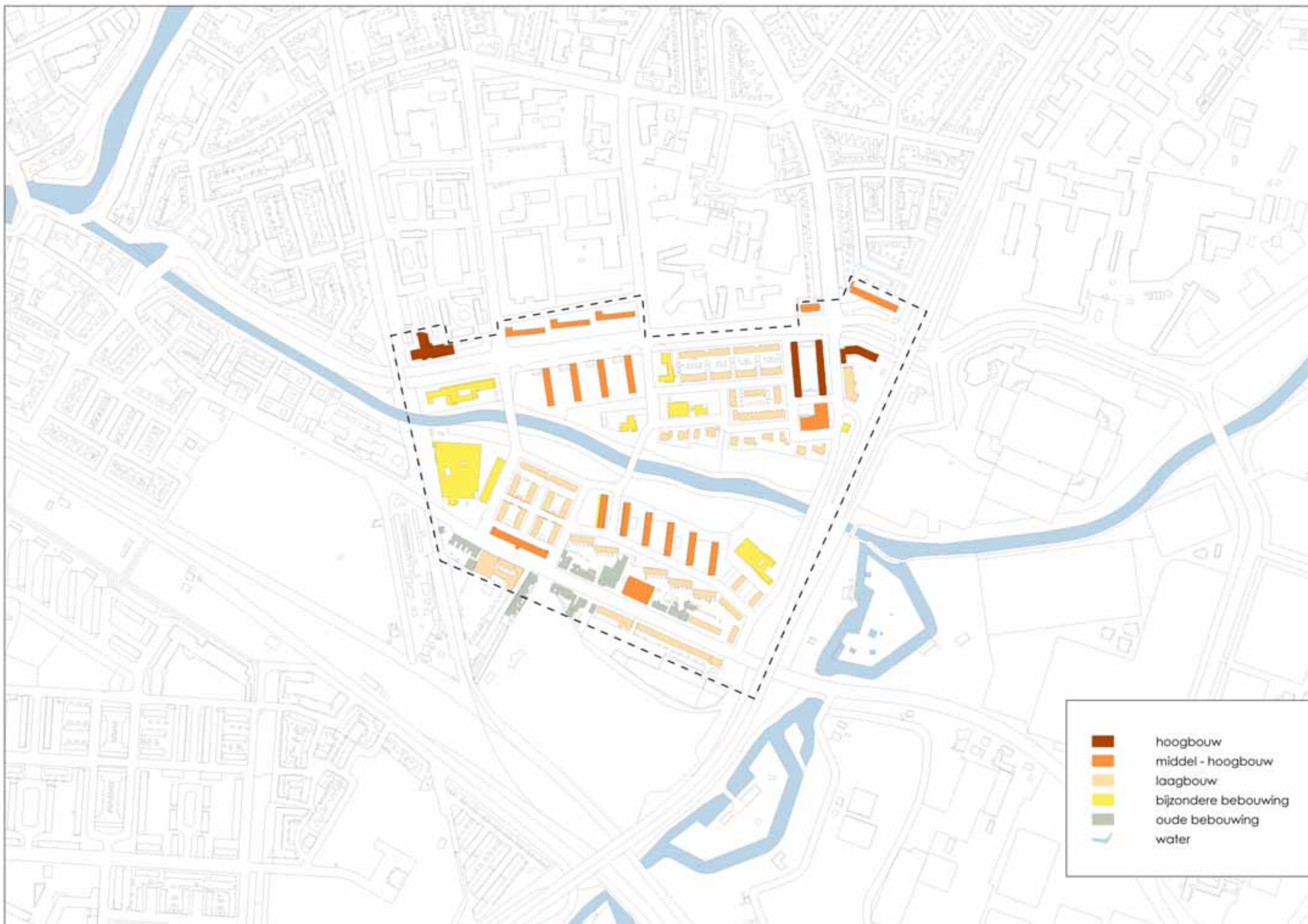
EIGENDOM

Bezit van Utrechtse corporaties in de wijk.

BESTAANDE BEBOUWING

Woonbebouwing is aangegeven in laag-, middelhoog- en hoogbouw. De hoogbouw betreft de Stadionflat en het wooncomplex met de hoge schoorsteen aan de Jozef Israëlslaan, alsmede de hoogbouw van het studentencomplex aan de Ina Boudier Bakkerlaan. Met bijzondere bebouwing worden de niet-woonfuncties bedoeld. In de wijk Kromme Rijn gaat het voornamelijk om scholen en enkele winkels. Voorts is er in de Kranenburgerweg en aan de Koningsweg enige industrie.

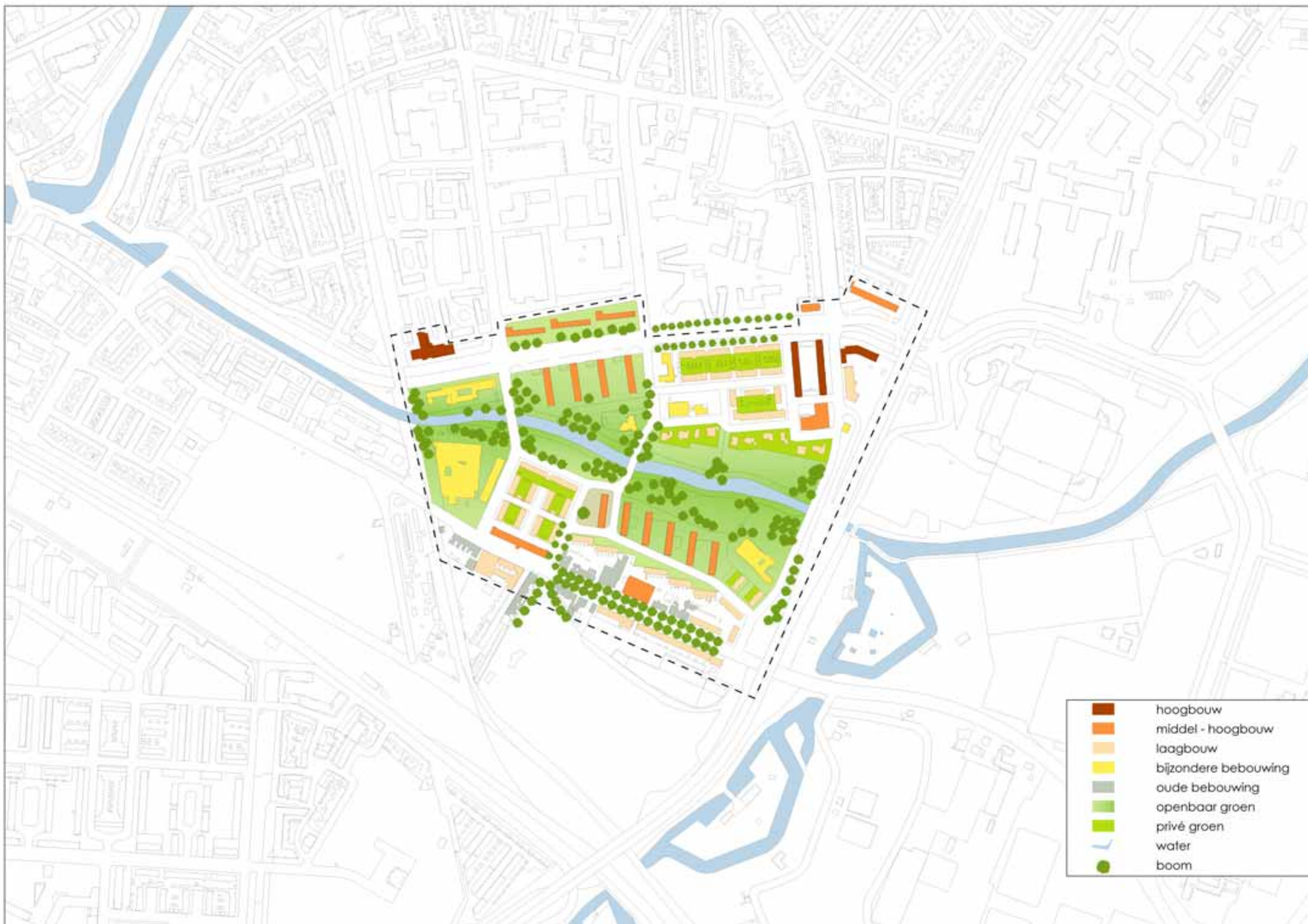
BESTAANDE RUIMTE

De kaart vormt de contramal van kaart IV. Zowel openbaar groen als privé groen is aangegeven. Het groen is een verbindend element in de wijk en staat grotendeels in verbinding met het Lodewijk Napoleonplantsoen langs de Kromme Rijn. De belangrijkste verkeerswegen, te weten de Rubenslaan en de Koningsweg zijn van grote bomenrijen voorzien.

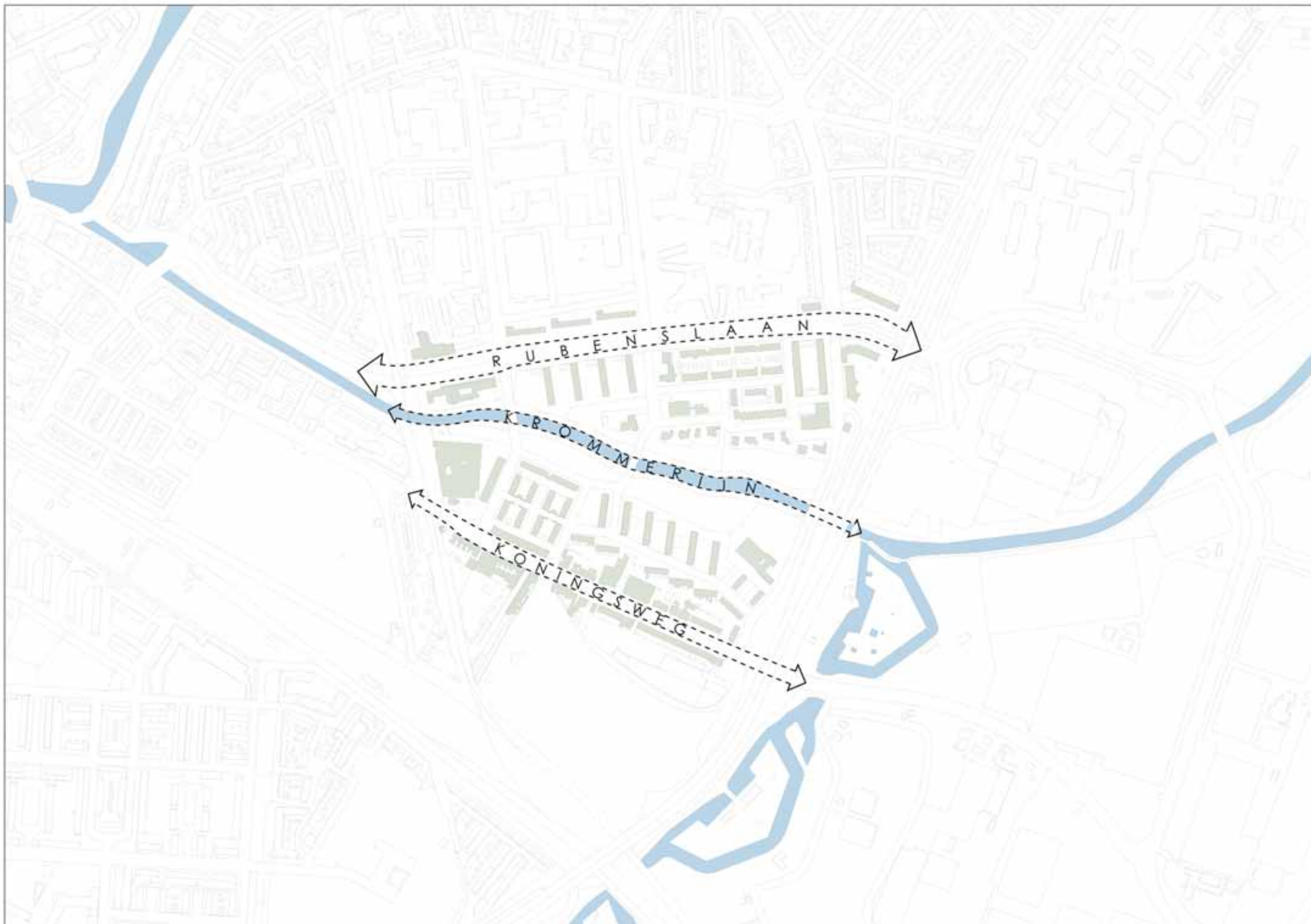
BEBOUWING & RUIMTE

Hier zijn de kaarten IV en V samengevoegd. Zo wordt de relatie tussen bebouwing en openbare ruimte aangegeven.

HOOFDSTRUCTUUR

Deze kaart toont de structurele dragers van de wijk. Kromme Rijn is opgebouwd uit drie evenwijdig aan elkaar gelegen structuren, die elk een heel verschillend karakter hebben. Van noord naar zuid gaat het om de Rubenslaan (invalsweg), de Kromme Rijn (plantsoen) en de Koningsweg (historisch lint met moderne bebouwing).

ONDERDELEN HOOFDSTRUCTUUR A

Dit is een driedimensionale uitwerking van de Rubenslaan, een van de onderdelen van de hoofdstructuur uit kaart VII. De Rubenslaan heeft de Koningsweg als toegangsweg tot de stad vervangen. Langs deze laan liggen zeer verschillende functies. Aan de noordzijde: bejaarden- en verzorgingshuis Henriëtte Swellengrebel (bij het Diaconessenhuis), een woonblok met appartementen (gebouwd als verpleegstersflats) en studentenflats aan de Ina Boudier Bakkerlaan. De zuidzijde van de Rubenslaan wordt gevormd door een wand van laagbouw woningen, een school en appartementenblokken met winkels op de koppen. Het doorzicht langs deze flats op de Kromme Rijn wordt belemmerd door garages die dateren uit de bouwtijd. Door de veelheid aan vormen is de Rubenslaan moeilijk als een stedelijke boulevard te herkennen, alleen de bomen zorgen voor samenhang en zijn daarom cruciaal. Het begin en het einde van de laan zijn echter wel goed gemarkeerd door aan de ene kant de hoge studentenflat van de Ina Boudier Bakkerlaan en aan de andere kant het Stadionplein. Het Stadionplein vormt een toegang tot de stad, het plein is op te vatten als een moderne stadspoort met markante bebouwing. De stadionflat was de eerste luxe hoogbouw in Utrecht en is nog steeds een 'landmark' bij het stadion. Ook de aansluiting van het Stadionplein op de oudere bebouwing langs de Adriaen van Ostadelaan is met drielagen flats en groen zorgvuldig uitgevoerd.

studentenflat

Stadionplein

Stadionflat
P. J. Koster 1955

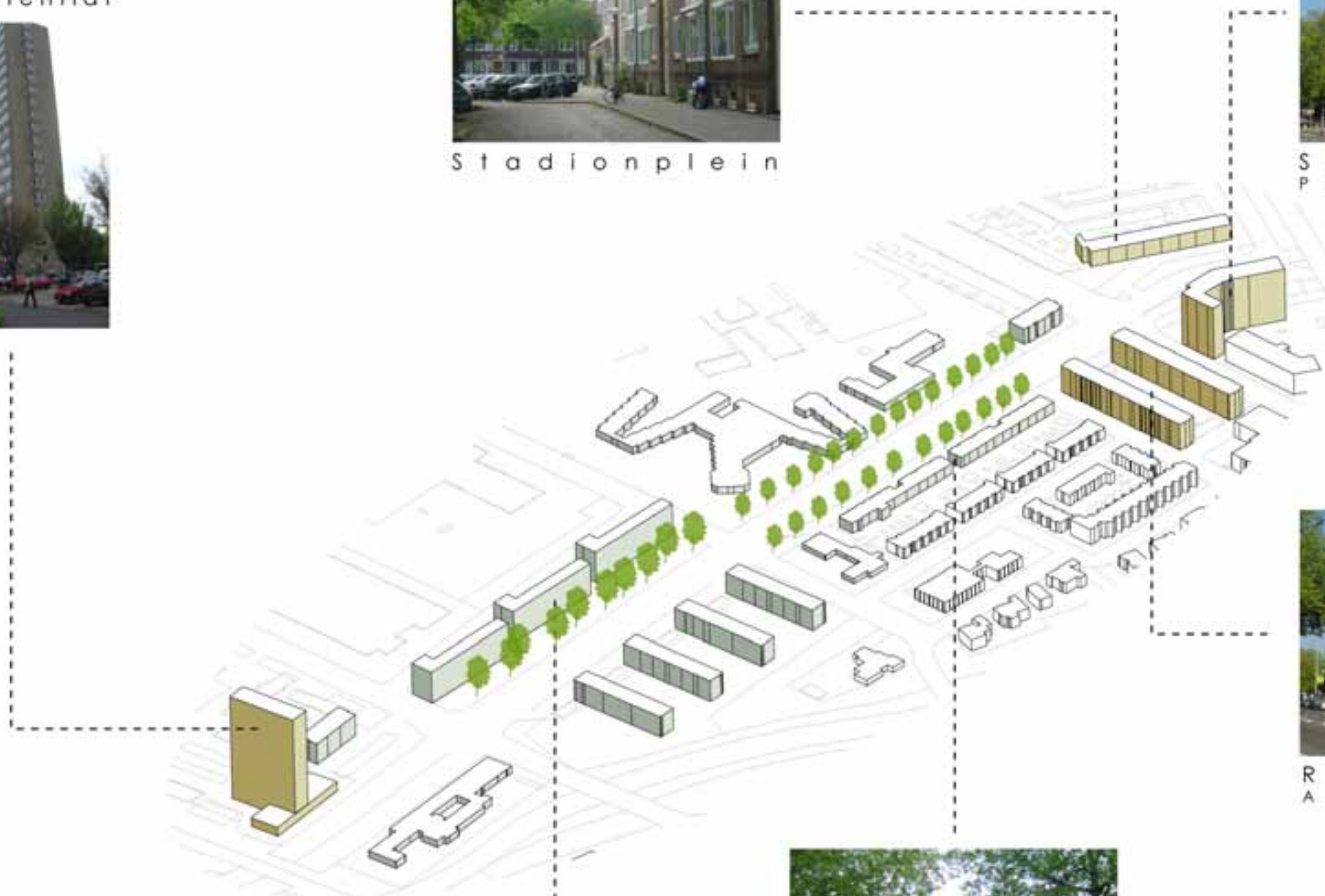
Rubenslaan
A. P. Koster 1952

kamstructuur

laagbouw

RUBENSLAAN

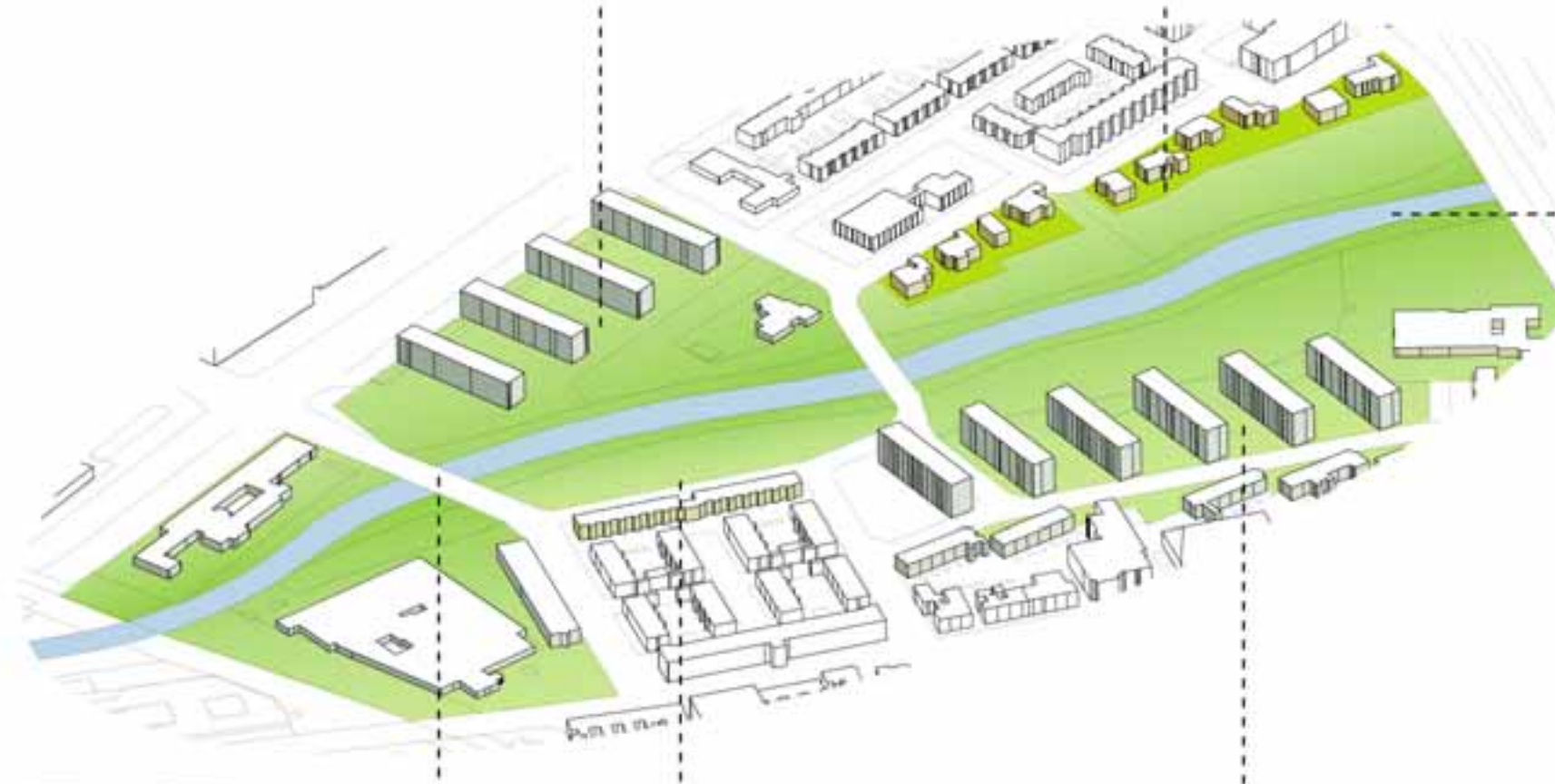

beeldbepalend
beeldondersteunend
boom

ONDERDELEN HOOFDSTRUCTUUR B

Dit is een driedimensionale uitwerking van het Lodewijk Napoleonplantsoen, een van de onderdelen van de hoofdstructuur uit kaart VII. Het centrale park aan weerszijden van de Kromme Rijn bestaat uit groene ‘kamers’ die zijn begrensd door boomgroepen ter plaatse van de dwarsverbindingen haaks op de rivier. De boomgroepen begeleiden de toegangswegen naar de parkzone en zorgen als het ware voor het inkaderen van de openbare ruimte in gebieden met een overzichtelijke, vaak zelfs intieme schaal. De bebouwing aan de randen is laag gehouden ter plaatse van de villastrook en de duplexwoningen. Achter de villa’s, in de Breitnerlaan, hebben de drive-in woningen hun woonkamers op de verdieping zodat ook zij, als in een skybox op het park georiënteerd zijn. De appartementengebouwen aan de Rubenslaan en het Willem Lodewijk Plantsoen staan haaks op de rivier, ze hebben een kamstructuur, die is gericht op het park. Dankzij de bouwhoogte en de compositie van bouwblokken is bijna overal in de wijk de nabijheid van het centrale plantsoen voelbaar of zichtbaar. Het groen is het verbindend element en geeft de wijk zijn identiteit. Een klein buurtcentrum met winkels aan het Kozakkenplein, en verschillende scholen sluiten op deze structuur aan. De overige voorzieningen zijn aan de rand of buiten de wijk te vinden.

kamstructuur

K r o m m e R i j n

K r o m m e R i j n

r a n d b e b o u w i n g

k a m s t r u c t u u r

K R O M M E R I J N

ONDERDELEN HOOFDSTRUCTUUR C

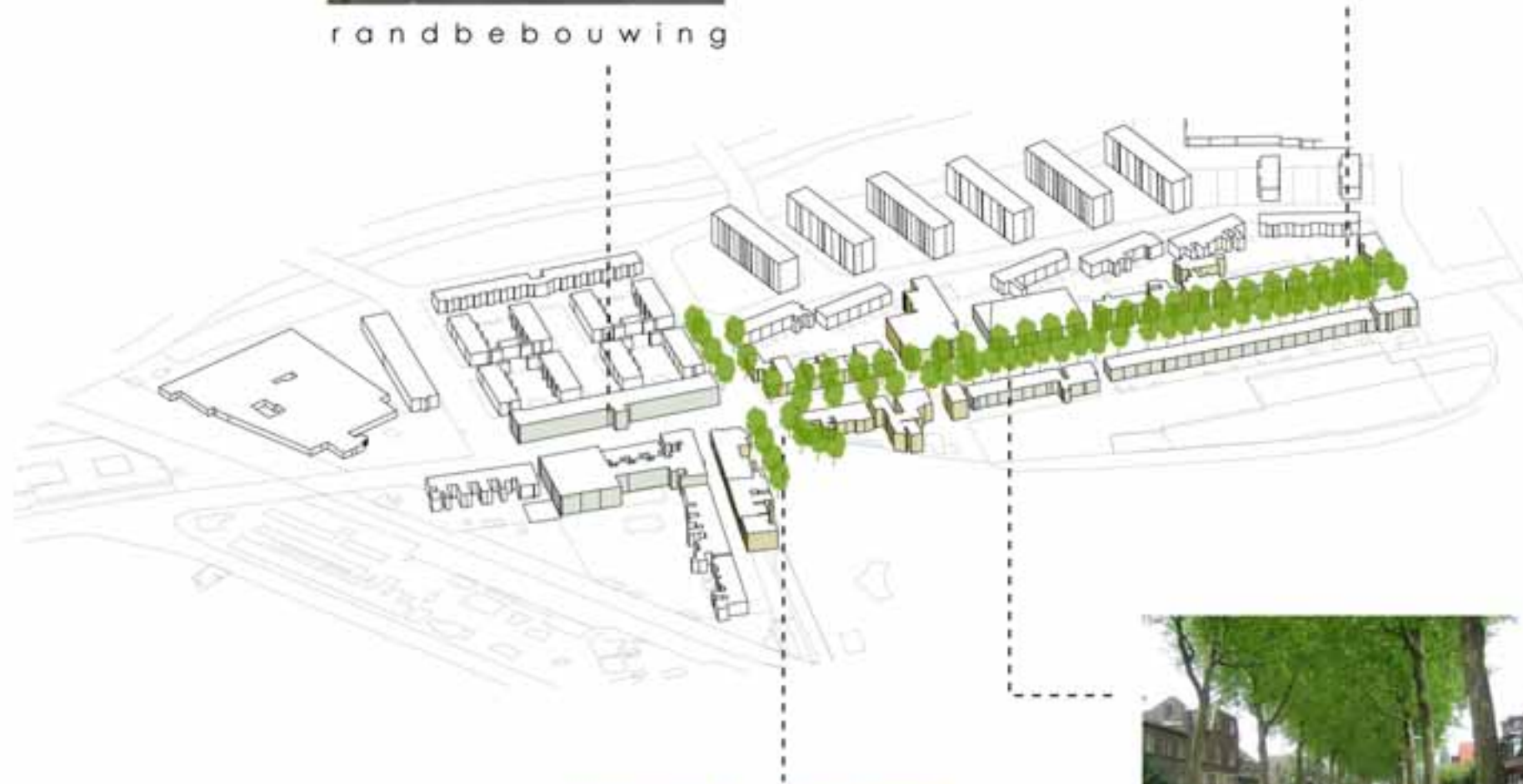
Dit is een driedimensionale uitwerking van de Koningsweg, een van de onderdelen van de hoofdstructuur uit kaart VII. De oude route naar Bunnik over de Koningsweg was vanouds voorzien van lintbebouwing. Aan de zuidzijde zijn de begraafplaatsen Soestbergen (1829), Kovelswade (1899) en Tolsteeg (1931). Ter plaatse van de wijk Kromme Rijn is de lintbebouwing goeddeels gesloopt en vervangen door appartementen en stroken met laagbouw. Zo ontstond een tweeslachtig karakter van een historisch lint met naoorlogse bouwblokken. In dit geval pakt de menging van lint en blokken gunstig uit, langs de oude route naar Bunnik zorgen de appartementengebouwen voor een markant punt, precies ter plaatse van de begraafplaatsen, vlak voor het viaduct onder de oude rijksweg 22, die de grens van het stedelijke gebied markeert. In de woonwijk zorgt het oude lint voor een verbijzondering, die de bebouwing een mooie groene setting geeft en als het ware vasthecht aan de historische route. De bomen in de Koningsweg, die in de zomer een groen dak geven, zorgen voor continuïteit in het beeld en smeden de oude route, de begraafplaatsen en de woonwijk Kromme Rijn tot een organisch geheel aan elkaar.

randbebouwing

randbebouwing

platanen

begraafplaats

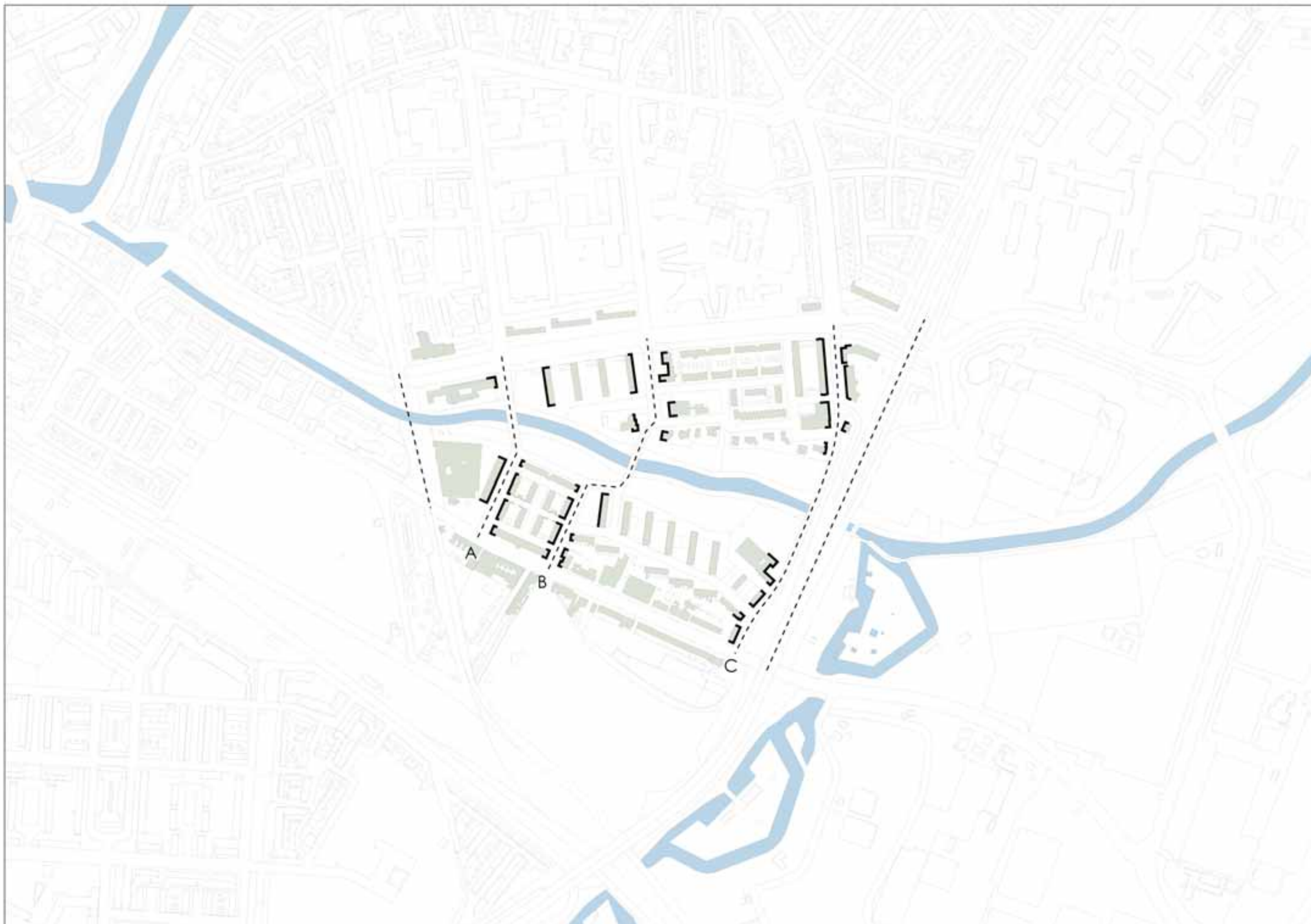
K O N I N G S W E G

oude lintbebouwing
planmatige toevoeging
boom

SECUNDAIRE STRUCTUUR

Haaks op de drie parallelle structuren van Rubenslaan, Lodewijk Napoleonplantsoen en Koningsweg, lopen drie verbindingswegen die de wijk samenhang geven en bovendien binnen de wijk cruciaal zijn voor de oriëntatie voor zowel langzaam verkeer als autoverkeer. Het gaat (van west naar oost) om de Kranenburgerweg, de Mesdaglaan-Kozakkenlaan en de Tamboersdijk. Alle drie deze dwarsverbindingen hebben een groen karakter, ze zijn op te vatten als uitlopers van en toegangsroutes naar het centrale plantsoen.

ONDERDELEN SECUNDAIRE STRUCTUUR

De foto's geven een beeld van de dwarsverbindingen in de wijk Kromme Rijn. De middelste route, de Mesdaglaan-Kozakkenlaan heeft alleen voor langzaam verkeer een brug over de rivier, precies ter hoogte van de scholen in de Breitnerlaan en Marislaan en de buurtwinkels aan het Kozakkenplein. Deze route loopt over in de toegang tot de Tweede Algemene Begraafplaats (Kovelswade) aan de Koningsweg. Beide andere routes zijn wel helemaal voor auto's toegankelijk. De Kranenburgerweg ontsluit het zuidelijk deel van de wijk. De Tamboersdijk loopt parallel aan de oude rijksweg 22 en is eigenlijk los van de woongebieden gehouden. De bruggen over de Kromme Rijn zijn met zorg vormgegeven. Een voorbeeld is de betonnen Waterloobrug in de Kranenburgerweg uit 1964. Door het gebruik van voorgespannen betonbalken bleef het brugdek relatief dun (53 centimeter) in verhouding tot de vrije overspanning van 17 meter.

A

Kranenburgerweg

Kranenburgerweg

B

Mesdaglaan

Kozakkenweg

C

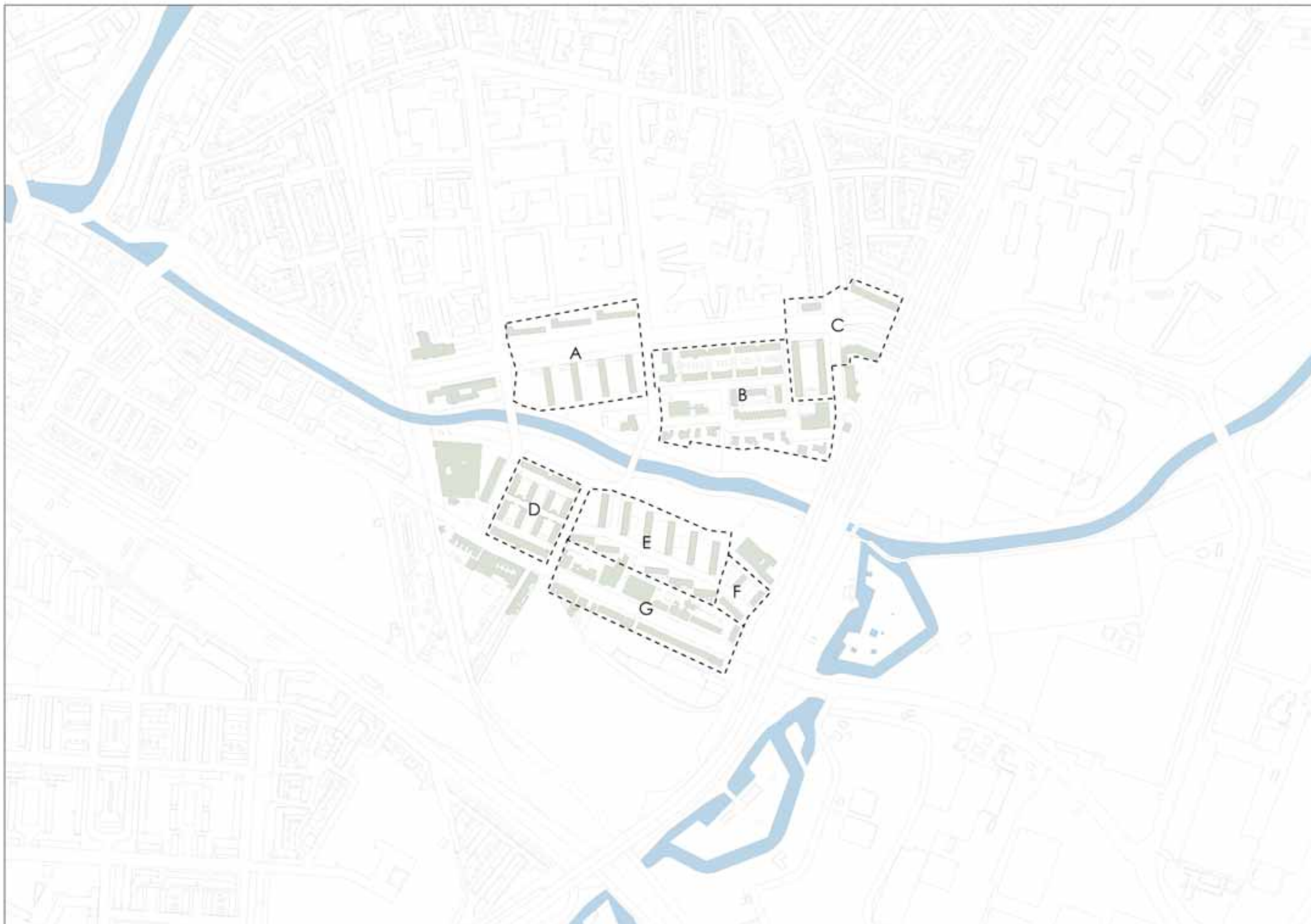
AdriaenvanOstadelaan

Tamboersdijk

BEBOUWINGSVELDEN

De wijk Kromme Rijn is opgebouwd uit zeven stedenbouwkundige deelgebieden die elk een ruimtelijke eenheid vormen. Onderling bestaan er grote verschillen tussen de bebouwingsvelden. Dankzij het ontwerp van de openbare ruimte en de groenstructuur is de wijk toch als een geheel te ervaren. De ensembles van Kromme Rijn zijn:

- A. Kamstructuur aan de Rubenslaan, bestaande uit vier portiekflats aan het plantsoen (met winkels op de koppen) en drie galerijflats (voormalige verpleegstersflats) aan de overzijde van de Rubenslaan
- B. Villa's en eengezinswoningen in de Marislaan, Breitnerlaan en omgeving; een deelgebied met een zeer uitgesproken karakter, het vormt een deftig balkon van het Wilhelminapark naar de rivier de Kromme Rijn toe
- C. Stadionplein: toegang tot Utrecht met de stadionflat en een appartementengebouw in de Jozef Israëlslaan. De laagbouw aan de noordzijde zorgt voor een goede aansluiting van de wijk op de oudere bebouwing aan de Adriaan van Ostadelaan en omgeving
- D. Duplexwoningen Fransestraat en Kranenburgerweg, ooit bedoeld als tijdelijke voorziening in verband met het woningnood van de jaren vijftig
- E. Kamstructuur aan het Lodewijk Napoleonplantsoen, bestaande uit zes portiekflats en vijf stroken eengezinswoningen met rozenperken. De portiekflat aan het Kozakkenplein heeft winkels in de plint en vormt een onderdeel van het buurtcentrum
- F. Duplexwoningen Tamboersdijk
- G. Koningsweg: appartementen en eengezinswoningen, afgewisseld met oudere woningen. Enkele bedrijfsruimten aan het lint

ONDERDELEN BEBOUWINGSVELDEN A

Fotostrips van de afzonderlijke bebouwingsvelden van kaart XI.

Kamstructuur Rubenslaan

1. Flats Rubenslaan, gezien vanuit het plantsoen bij de Kromme Rijn
2. Idem
3. Wandelpad langs de flats
4. Kopgevels met gedraaide woonkamers: uitzicht op het plantsoen en de rivier
5. Groene ruimte tussen de flats
6. Plaatsing flats aan de Rubenslaan, met winkels op de koppen
7. Idem
8. Verpleegstersflat aan de overzijde van de Rubenslaan
9. Idem
10. Galerij aan de achterzijde van de verpleegstersflat

Laagbouw Marislaan en Breitnerlaan

1. Villarand ten noorden van de Kromme Rijn, gezien vanuit het Lodewijk Napoleonplantsoen
2. Villa van Rietveld, Breitnerlaan
3. Breitnerlaan
4. Drive-in woningen Breitnerlaan
5. Grondgebonden woningen, Rubenslaan

Stadionplein

1. Stadionflat
2. Complex met 80 appartementen aan de Adriaen van Ostadelaan
3. Idem
4. Idem, tussengebied met voormalig stookhuis en garages
5. Appartementen Stadionplein, hoek Adriaen van Ostadelaan

Duplexwoningen Fransestraat

1. Fransestraat met kopgevels duplexflats
2. Idem
3. Fransestraat, bergingen tussen de blokken
4. Vooraanzicht duplexwoningen
5. Doodlopende straatjes haaks op de Fransestraat

Kamstructuur Rubenslaan

Laagbouw Marislaan en Breitnerlaan

Stadionplein

Duplexwoningen Fransestraat

ONDERDELEN BEBOUWINGSVELDEN B

Kamstructuur Lodewijk Napoleonplantsoen

1. Portieketagewoningen ten zuiden van de Kromme Rijn
2. Straatbeeld van de flats
3. Laagbouw als afsluiting van de kamstructuur
4. Flat met winkelruimte op de hoek van het Lodewijk Napoleonplantsoen en het Kozakkenplein
5. Parkeren langs de straat
6. Groene ruimte met speelplaatsen tussen de flats
7. Parkeerhof met woningentrees tussen de flats
8. Laagbouw op de koppen met plantsoen en rozenperken
9. Kozakkenplein: winkels en speelplaats
10. Winkelblok Kozakkenplein

bebouwing

8. Wonen boven werkplaatsen
9. Ingang tuincentrum achter het lint
10. Laagbouw

Duplexwoningen Tamboersdijk

1. Hoek Lodewijk Napoleonplantsoen en Tamboersdijk
2. Duplexwoningen met galerij op de verdieping
3. Opgang trappenhuis en doorgang naar de achterzijde
4. Galerijzijde
5. Ligging aan een plantsoen

Lintbebouwing Koningsweg

1. Bomenstructuur Koningsweg
2. Samenhang door groen, diversiteit in bebouwing
3. Planmatige laagbouw met voortuinen
4. Appartementenblok
5. Idem, entreezijde; aan de achterkant zijn galerijen
6. Laagbouw aan het lint
7. Onregelmatige structuur door restanten oudere

Kamstructuur Lodewijk
Napoleonplantsoen

Duplexwoningen Tamboerstraat

Lintbebouwing Koningsweg

STEDENBOUWKUNDIGE DETAILLERING A

Op de foto's zijn de stedenbouwkundige bouwstenen van de wijk weergegeven. Het gaat om die aspecten die Kromme Rijn in zijn opzet bijzonder maken en het karakter van de wijk overeind houden. De stedenbouwkundige detaillering zorgt ervoor dat de gebouwen op een logische manier in hun directe omgeving zijn geplaatst (plinten, entrees, bijgebouwen) en de collectieve en private ruimte elkaar onderling versterken (buitenruimte, erfafscheidingen). Tenslotte ontstaat dankzij de stedenbouwkundige uitwerking een verband tussen programma en ruimte (speelplaatsen, parkeren, ontmoetingsruimten, gebouwtypologie).

Krommerijnplantsoen

1. Rivier de Kromme Rijn
2. Wandelpad langs het water
3. Recreatief gebruik Kromme Rijn
4. Sportvoorzieningen in het plantsoen
5. Plantsoen met veel open ruimte, afgezoomd met groen
6. Wandelpad
7. Boomgroep bij de brug Mesdaglaan
8. Wandelpad langs de rivier
9. Groene ruimte, afwisseling van open en gesloten ruimte
10. Hondentoilet
11. Villarand aan de noordzijde van het plantsoen
12. Boomgroepen
13. School aan de Tamboersdijk
14. Zuidzijde van het plantsoen
15. Overgang van het Kozakkenplein naar het plantsoen: boomgroepen

Openbare ruimte

1. Plein voor Kohnstammschool, Mesdaglaan
2. Kozakkenplein
3. Idem
4. Plantenbakken aan de Koningsweg
5. Afscheiding met struiken bij het Lodewijk Napoleonplantsoen

Speelplaatsen

1. Groenstrook tussen de flats aan het Lodewijk Napoleonplantsoen
2. Idem
3. Speelwerktuigen voor afgescheiden tuin
4. Zandbak, wipkip, betonpaaltjes en banken
5. Speelplein Kohnstammschool, zijde Gabriëllaan

Krommerijnplantsoen

Openbare ruimte

Speelplaatsen

Parkeren

- 1. Garages bij appartementenblok Rubenslaan
- 2. Garages tussen portieketageflats Rubenslaan
- 3. Garageblok Kozakkenlaan, als afscheiding van de erven aan de Koningsweg
- 4. Bergingen Fransestraat
- 5. Fietsenstalling bij entree appartementengebouw Koningsweg
- 6. Langsparkeren Lodewijk Napoleonplantsoen
- 7. Parkeren langs het Lodewijk Napoleonplantsoen
- 8. Ontsluitingsstrook Lodewijk Napoleonplantsoen
- 9. Langsparkeren rand Kozakkenplein
- 10. Parkeerhof bij portieketagewoningen Rubenslaan

Erfafscheidingen

- 1. Heggen en rozenperken voor laagbouw Lodewijk Napoleonplantsoen
- 2. Borders in de Koningsweg, deels bij voortuinen getrokken
- 3. Collectieve tuinen Fransestraat, afgescheiden met heggen
- 4. Heggen voor woonwerkgebouw aan de Koningsweg
- 5. Afscheiding appartementenblok Koningsweg
- 6. Idem
- 7. Rozenperk voor duplexwoningen Tamboersdijk
- 8. Groene afzoming studentenflats Kromme Rijn II (Ina Boedier Bakkerlaan)
- 9. Heggen als afzoming van een (later) betegelde plint, Lodewijk Napoleonplantsoen
- 10. Overgang van private naar openbare ruimte, Lodewijk Napoleonplantsoen

Plinten

- 1. Winkels Kozakkenplein (gedeeltelijk functieverandering)
- 2. Entree portieken Lodewijk Napoleonplantsoen
- 3. Entree portieken Rubenslaan
- 4. Galerijen, achterzijde Koningsweg
- 5. Verpleegstersflat Rubenslaan

Parkeren

Erfafscheidingen

Plinten

WIJZIGINGEN

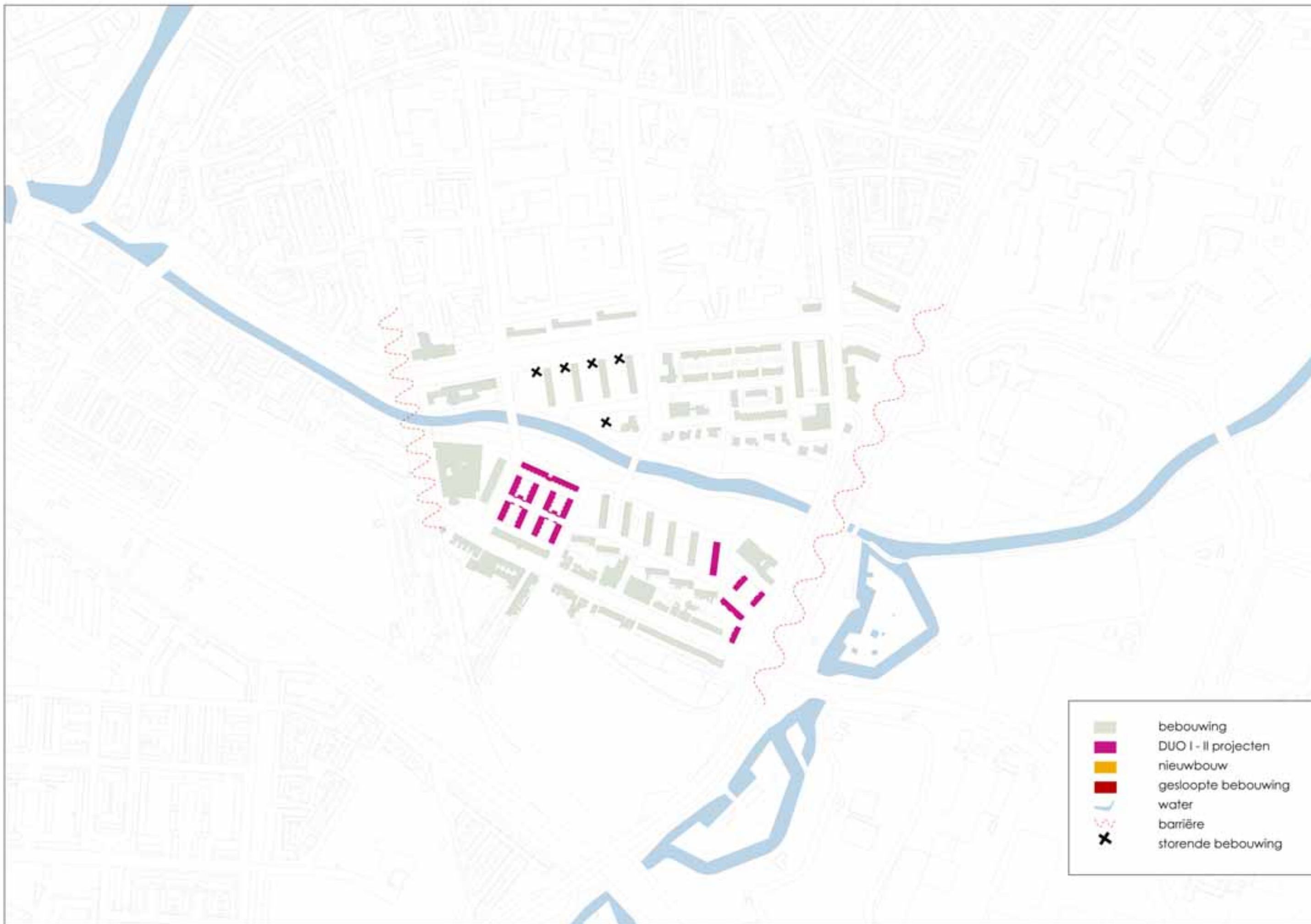
Het gaat om afwijkingen en latere verstoringen ten opzichte van de stedenbouwkundige hoofdstructuur (kaart VII) en secundaire structuur (kaart IX). Deze kaart is geen waardeoordeel maar laat zien in hoeverre het concept van de wijk in meer of minder zuivere vorm bewaard is gebleven. In de wijk Kromme Rijn zijn nauwelijks structurele veranderingen ten opzichte van het oorspronkelijke ontwerp, behoudens de uitbreidingen van de scholen bij de Marislaan en omgeving. De belangrijkste verstoring is dat het Lodewijk Napoleonplantsoen ruimtelijk niet doorloopt langs de rivier. Daarmee is de wijk altijd een landschappelijk incident gebleven en werd de kans om de Kromme Rijn als verbindend element tussen binnenstad en buitengebied te benutten, gemist. Een andere verstoring dateert uit de bouwtijd en betreft de garageboxen aan de Rubenslaan, die in de kamstructuur van de appartementengebouwen zijn gezet en het zicht vanaf de Rubenslaan op het plantsoen belemmeren.

Foto's ter illustratie van de wijzigingen in de stedenbouwkundige structuur van de wijk, zoals aangegeven op kaart XIV. Naast afwijkingen van het stedenbouwkundig concept zijn in de wijk voorbeelden te vinden van verstoringen in het architectonische beeld die in de loop van de jaren zijn ontstaan. Bij de wijk Kromme Rijn gaat het met name om buitengevelisolatie in de appartementengebouwen aan het Lodewijk Napoleonplantsoen en de vergroving van details (kunststof kozijnen, pijpen). In de toekomst zullen de duplexwoningen aan de Fransestraat en Tamboersdijk worden gesloopt als onderdeel van de DUO.

Wijzigingen

1. Verandering entrees Lodewijk Napoleonplantsoen
2. Kunststofkozijnen Kozakkenplein
- 3-4 Buitengevelisolatie en rookkanalen, Lodewijk Napoleonplantsoen
- 5-6 Verharden erfafscheidingen
- 7-10 Garageboxen Rubenslaan (uit de bouwtijd)

Zover mogelijk zijn de juweeltjes in de wijk aangegeven. Dit overzicht is niet uitputtend en kan niet anders dan als een aanzet tot verder onderzoek van de naoorlogse architectuur in de uitbreidingswijken van Utrecht worden opgevat. Opvallend in Kromme Rijn is de kleine schaal van de bouwprojecten, maximaal enkele bouwblokken. Repetitie komt nauwelijks voor, eenmalige uitzonderingen des te meer. De architectonische variëteit geeft Kromme Rijn een meerwaarde en onderstreept andermaal hoe de wijk ontstond in een overgangsfase van de ambachtelijke, kleinschalige bouwpraktijk van voor de oorlog, naar de seriematige en grootschalige aanpak in de wederopbouwtijd.

Openbare gebouwen

- 1. Brug, Mesdaglaan. Ontwerp: Gemeentewerken.
- 2. School Tamboersdijk, gebouwd als bijzondere school voor buitengewoon lager onderwijs, 1953. Ontwerp: J. de Vries (Gemeentewerken)
- 3. Idem. Een bijzonderheid was het overblijflokaal in de kap.
- 4. Kohnstammschool, Breitnerlaan, 1954. Ontwerp: D.J. Schenk (Dienst Openbare Werken)
- 5. Kleuterschool Mesdaglaan, gebouwd in het plantsoen

Villa's

In de strook ten noorden van het plantsoen langs de Kromme Rijn zijn in de tweede helft van de jaren vijftig villa's gebouwd. De meeste staan aan de Breitnerlaan of in het verlengde ervan, aan de Jozef Israëlslaan.

Enkele architecten:

- Breitnerlaan 1 en 11: villa prof. dr. C.D.J. Brandt, ontwerp: P.R. Bloemsma (Amsterdam) 1955
- Breitnerlaan 3 en 3A: dubbele villa, ontwerp: P. van der Ward en D. Blom (Utrecht)
- Breitnerlaan 5: villa, ontwerp: P. van der Ward en D. Blom (Utrecht), 1956
- Breitnerlaan 7, villa, ontwerp: F.C. ten Houte de Lange (Zeist) 1957
- Breitnerlaan 9, villa H. Muus, woning met praktijkruimte, ontwerp: G. Rietveld (Utrecht), 1959
- Breitnerlaan 11, Villa E. Theissing, ontwerp: G. Rietveld (Utrecht), 1959
- Israëlslaan 7, hoek Breitnerlaan, Villa P. van den Brink, ontwerp: A. van Overhagen (Utrecht), 1955
- Israëlslaan 9, villa (H.P.J.A. Maas?), ontwerp: Reitsma en van Rossum, 1956

Foto's:

- 1. Breitnerlaan
- 2. Breitnerlaan 11, ontwerp G. Rietveld 1958-59
- 3. Idem
- 4. Breitnerlaan
- 5. Breitnerlaan 3 en 3A, Ontwerp P. van der Wart en D. Blom
- 6. Breitnerlaan 5, Villa Ontwerp P. van der Wart en D. Blom, 1956

Laagbouw

- 1. Strook grondgebonden woningen met rozenperken, Lodewijk Napoleonplantsoen
- 2. Idem aan het Kozakkenplein
- 3. Idem, gezien vanuit de Kozakkenweg
- 4. Bebouwing aan het Krommerijnplantsoen,

Bosch van Drakesteinlaan

- 5. Strook van 11 drive-in woningen Breitnerlaan, ontwerp: Dingemans en Wouda (Utrecht)
- 6. Duplexwoningen Tamboersdijk (galerij ontsluiting)
- 7. Duplexwoningen Kozakkenweg en Fransestraat

Gestapelde bouw

- 1. Appartementen Koningsweg (galerij ontsluiting)
- 2. Zusterflat Rubenslaan, ontwerp: Werkgroep voor architectuur en stedenbouw Van Tijen, Boom, Posno, 1965
- 3. Appartementen boven winkels (inmiddels kantoren), Koningsweg
- 4. Complex van 80 woningen, winkels en garages, Adriaen van Ostadelaan, hoek Israëlslaan, ontwerp A.P. Koster en A. van Overhagen, 1953
- 5. Stadionflat, ontwerp: P.J. Koster, 1955
- 6. Portiekflats Lodewijk Napoleonplantsoen
- 7. Portiekflats Rubenslaan

Openbare gebouwen

1

2

3

4

5

Villa's

1

2

3

4

5

Laagbouw

6

1

2

3

4

5

6

7

1

2

Gestapelde bouw

3

4

5

6

7

WAARDERING

Deze kaart geeft een waardering van de ruimtelijke structuur in zijn tegenwoordige toestand. Het gaat om de nog aanwezige samenhang tussen kaarten VII (hoofdstructuur), IX (secundaire structuur) XI (bebouwingsvelden) en XIII (stedenbouwkundige detaillering), en de gaafheid van deze componenten tezamen. De waardering voor de bebouwing is gekoppeld aan de betekenis voor de ruimtelijke, stedenbouwkundige kwaliteit. Waar mogelijk wordt gewezen op bijzondere architectuur (juweeltjes), die nader onderzoek vereisen. De waardering voor de wijk Kromme Rijn gaat in essentie over de relatie tussen een gaaf plantsoen en een gevarieerde woonwijk, en de uitwerking daarvan in bouwhoogtes, oriëntaties van gebouwen, beplantingen, gebouwtypologie en architectuur. Het plantsoen oogt natuurlijk, niet gestileerd zoals bijvoorbeeld het Majellapark. Hierdoor ontstaat het gevoel dat de natuur de stad in is gehaald, met alle stedelijke voorzieningen binnen handbereik.

De belangrijkste kwaliteiten:

- Groenstructuur: het plantsoen aan weerszijden van de Kromme Rijn, met de boomgroepen langs de randen en bij de dwarsverbindingen.
- Getrapte bebouwing: laag bij het plantsoen en hoger naar de stad toe. Gestapelde bebouwing aan het plantsoen staat hier haaks op, zodat de appartementen zicht op het groen hebben.
- Zichtlijnen vanaf het Lodewijk Napoleonplantsoen en de Rubenslaan op het park tussen de schijven met appartementengebouwen
- Kozakkenplein met buurtvoorzieningen, groenstructuur en lage randbebouwing
- Rozenperken en plantsoenen aan het Lodewijk

Napoleonplantsoen (voor de laagbouw)

- Bomenstructuur Koningsweg, Kozakkenlaan, Tamboersdijk, Kranenburgerweg, Rubenslaan.
- Compositie van gebouwen rondom het Stadionplein, waarmee de entree van de stad wordt gemarkeerd en aansluiting ontstaat met de oudere bebouwing in de Adriaen van Ostadelaan en omgeving.
- Aanwezigheid van oudere bebouwing en niet-woonbestemmingen aan de Koningsweg, een kenmerk van de oorspronkelijke lintbebouwing.
- Lage bebouwing langs de parkzoom in de Bosch van Drakensteinlaan; hoewel deze bebouwing niet direct als architectonisch hoogstandje zal worden gekwalificeerd, vervult deze strook in de oriëntatie van de wijk op het plantsoen een cruciale rol. Wanneer deze rand van laagbouw wordt weggehaald, is het zeer onwaarschijnlijk dat er een gelijke bouwhoogte terug zal komen en derhalve de ruimtelijke kwaliteit en samenhang van de wijk kan worden gewaarborgd.
- Villabebouwing langs de parkzoom in de Breitnerlaan, enkele voorbeelden van bijzondere architectuur en afwijkende bouwtypen, die doorzicht op het plantsoen bieden.
- Waardevolle architectuur: villa's en drive-in woningen Breitnerlaan, Stadionflat, flat Jozef Israëlslaan, scholen Tamboersdijk en Breitnerlaan, betonwinkelgalerij aan het Kozakkenplein. De rijke en gevarieerde architectuur uit de wijk Kromme Rijn verdient nadere studie.

Verstoringsen:

- De verbinding van het Kromme Rijn plantsoen langs de rivier kan worden verbeterd, zowel als route naar de binnenstad als route naar het buitengebied en het landschap van de Nieuwe Hollandse Waterlinie
- De garageboxen aan de Rubenslaan tussen de appartementengebouwen belemmeren (al sinds de bouwtijd) het doorzicht op het park.

COLOFON

Dit rapport maakt onderdeel uit van het inventarisatieproject ‘Naoorlogse (steden)bouwkunst van Utrecht’, dat werd uitgevoerd in het kader van de stedelijke vernieuwing. Dit onderzoek werd uitgevoerd tussen mei 2004 en juni 2006. De ruimtelijke verkenningen vonden plaats in 2004-2005.

Geraadpleegde archieven:
Het Utrechts Archief, Archief Provincie Utrecht, Nederlands Architectuurinstituut Rotterdam, Archief C. Hanekroot, Utrecht.

Opdrachtgever:
Gemeente Utrecht, afdeling Stedenbouw en Monumenten van de Dienst Stadsontwikkeling (Bettina van Santen en Mark Stafleu)

Klankbordgroep:
Marie-Thérèse van Thoor (Universiteit Utrecht), Gerrie Andela (Commissie Welstand en Monumenten), Anita Blom (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), Saskia van der Kruit (wonen), Tanja Lazaridis (stedenbouw), Marjolein Bracht (stedenbouw), Marjolein Hillege (groen en landschap), Bettina van Santen (architectuurhistorie), Mark Stafleu (monumenten).

Onderzoeksteam:
Paul Meurs en Marinke Steenhuis
Joost Emmerik, Myrna Plomp en Lara Voerman

© Urban Fabric | Steenhuis stedenbouw/landschap
Lange Haven 9, 3111 CA Schiedam
www.urbanfabric.nl www.steenhuis-onderzoek.nl

Schiedam, juni 2006

LITERATUUR

J. de Vries, ‘Bijzondere school voor buitengewoon lager onderwijs te Utrecht’, *Publieke Werken* 22 (1954) 8, 94-97

‘Utrecht bouwt nieuwe scholen. Een beschrijving van vier nieuwe gebouwen’, *De Schakel* (1955) 24, 5-6 (Kohnstammschool)

Schenk, D.J., ‘Prof. Dr. Ph. Kohnstammschool in uitbreidingsplan Krommerijn’, *Bouwkundig Weekblad* 74 (1956) 2, 18-21

‘Prof. dr. Ph. Kohnstammschool te Utrecht, architect D.J. Schenk B.N.A.’, *Bouw* (1957) 12, 259-261

Overhagen, A. van, ‘woonhuis’, *Bouwkundig Weekblad* 74 (1956) 47, 530-531

‘Woonhuizen aan de Breitnerlaan [3 en 3A]. Architecten P. van der Wart en D. Blom’, *Bouwkundig Weekblad* (1961) 9, 210-212

‘Waterloobrug’, *De Timmerwerf* (1964) 83, 12

‘Segregatie of integratie bij huisvesting van studenten? Onderzoek in Utrecht’, *Plan* (1971) 4, 23-30 en: ‘Integratie van groepen door sar-methodiek’, interview met ir. A. van Randen, *Plan* (1971) 4, 30-32 complex Ina Boudier Bakkerlaan en Tuindorp West

‘Opleidingscentrum te Utrecht, architectenbureau Wouda NV’, *Bouw* 27 (1972) 601.

‘Woning Theissing, Breitnerlaan 11, Utrecht’ en ‘Woning Muus, Breitnerlaan 9, Utrecht’, in: Marijke

Küper en Ida van Zijl, *Gerrit Th. Rietveld 1881-1964, het volledige werk*, Utrecht 1992, 302-303

‘Zusterhuisvesting in Utrecht, Werkgroep voor architectuur en stedenbouw Van Tijen Boom Posno’, *Bouw* 23 (1968), 1911-1913